

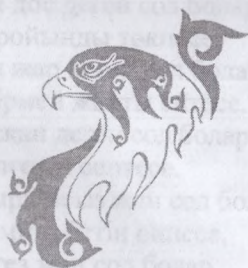
821
Д, - 12

Мақсұт ДАУТБАЕВ

БАБАДАН ҚАЛҒАН АСЫЛ СӨЗ

БАБАДАН ҚАЛҒАН АСЫЛ СӨЗ

Шымкент-2017

TOSHKENT VILOYATI CHIRCHIK
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI
3- FILIALI

«БАБАДАН ҚАЛҒАН АСЫЛ СӨЗ»

Шымкент шәһары, 2017 жыл. 96 бет.

Құрастырған: Максұт ДАУТБАЕВ

ISBN 9965-911-08-8

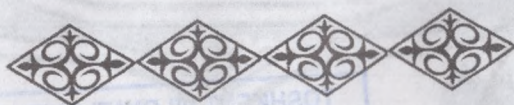
Қазақ - ойға көсем, тілге шешен ақын халық. Би-шешендердің және данагөйлердің нақылдары ғана емес, ұлт тәрбиесі ретінде көретін мақал-мәтелдеріміздің топтамасын қалың оқырманға ұсынудағы ойымыз-ұлтжандылық, отан-сүйгіштік, бауырмалдылық ерлік қасиеттерін ұғындыру.

Ұрпаққа бұл биік үлгі-өнеге болады деген сенімдеміз.

ISBN 9965-911-08-8

© Даутбаев. М. А. 2017 ж.

АТАДАН ҚАЛҒАН ӨСИЕТ СӨЗДЕР

ХАЛЫҚ ЖЫРЫ

Ақ сауыт деген сол болар,
Атқанда оқ өтпесе.
Ақ берен деген сол болар,
Тигені тұяқ серіппесе.
Алмауыт деген сол болар,
Артынан қиқу жетпесе.
Ер жігіт деген сол болар,
Жасқанбай жауға беттесе,
Жан жолдас деген сол болар,
Жалғыз тастап кетпесе.
Адал дос деген сол болар,
Абыройыңды төкпесе.
Адал жар деген сол болар,
Білдірмей жоқты ептесе.
Туысқан деген сол болар,
Сетілгенді септесе.
Қайырымсыз жан сол болар,
Жетімнің бетін өппесе,
Қатігез жан сол болар,
Жеткіншекке тек десе.
Қайырымды жан сол болар,
Керегінді көктесе.
Ақ көңіл жан сол болар,
Айтар сөзін бүкпесе,
Жан қинап еңбек етпесе.
Қас жаман қабақ түйеді,

Шаруасы бітпесе,
Бітпейтін, сірә, іс болмас,
Жұрт жұмылып көптесе.
Ерлердің ісі еленбес,
Халық үшін терін төкпесе...
Қас жаман қабақ түйеді,
Шаруасы бітпесе.
Бітпейтін, сірә, іс болмас,
Жұрт жұмылып көптесе.
Ерлердің ісі еленбес,
Халық үшін терін төкпесе...

****

Қатыныңмен дос бол,
Үйіңе береке кіреді.
Азаматпен дос бол,
Қадірінді біледі.
Білімдімен дос бол,
Сасқанда ақыл береді.

****

Ит асырасаң сырттан жи,
Қой бермейді қорадан.
Мал жинасаң қойдан жи,
Май кетпейді шарадан.

Ақ пейілден би қойсаң,
Бұрылмас сөзге арадан.
Қара жүректен би қойсаң,
Аузы кеппес парадан.

Тентек көпке тоқтайды,
Жомарт жоққа тоқтайды.
Асыл қынға тоқтайды.
Арлы шынға тоқтайды.

****

Асу-асу белдер бар,
Аса алмаса ат өлсін.
Ағайынмен тату бол,
Айыра алмай жат өлсін.
Жетімшілік көп көрген,
Үш шақырмай «ә» демес,
Өзі тоймай «мә» демес.
Жаманшылық көп көрген,
Жақсы сөзге «жә» демес.
Ақсұңқардың баласы
Сарқыт қоймай жем жемес.
Қанша жуан болса да
Жалғыз ағаш үй болмас.
Қанша жақсы болса да,
Жалғыз адам би болмас.

****

Бала болсаң болғандай бол,
Ағайынға қорғандай бол.
Досыңа майыспа,
Дұшпаныңа қайыспа,
Жаман болсаң көп жақсы,
Жақсы болсаң ел жақсы.

Арғымақ мінген байлардың
Тайға мұқтаж күні бар.
Май шайнаған билердің
Нанға мұқтаж күні бар.
Елден безген залымның
Елге мұқтаж күні бар.

Басқа бақ жарасады,
Батырға жақ жарасады.
Аталы ерден би тұрса,
Халықтың пайдасына жанасады.

Жақсы адамға мал бітсе
Ағайынның жоғына қарасады.
Жаман адамға мал бітсе,
Көрінгенмен итше таласады.

****

Өткел өтсең бұрын өт,
Арты болар бір тайғақ.
Ұрлық қылсаң жалғыз ет,
Екеу болсаң бірі айғақ.

Қарауылдың жаманы
Алдырғанда өкінер.
Балуанның жаманы
Шалдырғанда өкінер.

Пышағынды мұқалтпа,
Не кеспесті біліпсін.
Сырын білмей сыр айтпа,
Не деспесті біліпсін.

Көлік жисаң атан жи,
Қияға салсаң мойытпас.
Сауын жисаң бие жи,
Үш ай тоқсан болғанша,
Ариды деп ағытпас.

****

Тау берігінде қоңысың болсын,
Іздеген жау таба алмайды.
Ел берігінде досың болсын,
Андыған дұшпан ала алмайды.

Жаман ердің қайғысы
Өз отының қасында,
Жақсы ердің қайғысы
Ауылының басында.

Жаман еркектің басын
Жақсы әйел хан қылады.
Жақсы еркектің басын
Жаман әйел даң қылады.

Жанашырың жоқ болса,
Жатпен жалғыз жүрмеңіз.
Қостаушыңыз жоқ болса,
Біле тұра білмеңіз.

ТӨЛЕ БИ ӘЛБЕКҰЛЫ

Атадан ұл туса игі,
Ата жолын қуса игі.
Өзіне келер ұятын
Өзі біліп тұрса игі.
Жаудан бұққан немені
Ортасынан қуса игі.

***

Менен ақыл сұрасаң,
Өгізге ер салма,
Қанатың талар.
Наданға көзінді салма,
Сағың сынаар.
Досыңа өтірік айтпа,
Сенімің кетер.
Дұшпаныңа шыныңды айтпа,
Түбіне жетер.
Жал-құйрығы қалың деп
Жабыдан айғыр салма,
Жаугершілік болғанда,
Жағдайлап мінер ат тумас.
Жақының үшін
Жақсының жағасынан алма,
Жерің тарылар.
Ит жүгіртіп, құс салсаң

Әуейі боларсың,
Әйел алсаң,
Көріктіні алма, тектіні ал.
Мақтаншақ жігіт жисаң,
Жөніңнен шығарсың,
Ұрыншақ ат жаз жарға,
Қыс қарға жығар.
Тұмау түбі қарт болар,
Тұман түбі жұт болар,
Ақылдың түбі құт болар.
Қарап отырғанша
Бір нәрсеге жарап отыр,
Кәсіп болмай нәсіп болмас.
Қабырғадан қар жауса
Атан менен нарға күш,
Ел шетіне жау келсе
Қабырғалы биге күш.

***

Уа, көсіле шабар жерің бар,
Ту көтерген ерің бар,
Атадан қалған сара жолың бар.
Құлдық ұрсаң дұшпанға,
Арылмайтын сорың бар...
Құлдық ұрсаң дұшпанға,
Еркек болып туды деп,
Мына сені кім айтар?

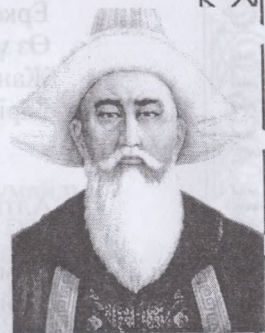
***

Жаманға да бақ қонатын күн болады,
Біреудің өтірігі шын болады.
Батырдың бақ қайтатын күні болса,
Қанша тауып айтса да мін болады.
Қаңғыртса ханның қызы ханшаны,
Бақытсыз бір лайық күн болады.

***
Тамам жарлы жиылып,
Қонған жері көң болмас,
Тамам сұлтан жиылып,
Сөйлеген сөзі жөн болмас.
Ұры-қары жиылып,
Ұйтқылы ел болмас...
Жаманды қанша мақтасаң,
Жайды білер ер болмас...

ҚАЗЫБЕК БИ КЕЛДІБЕКҰЛЫ

Өркенім өссін десең
Кекшіл болма –
Кесапаты тиер еліңе.
Елім өссін десең,
Өршіл болма –
Өскенінді өшірерсің.
Басына іс түскен пақырға
Қастық қылма –
Қайғысы көшер басыңа.
Жанашыры жоқ жарлығы
Жәрдемші бол асыға,
Қиын-қыстау күндерде
Өзі келер қасыңа.
Бүгін сағы сынды деп,
Жақыныңды басынба!

***

Ерден ердің несі артық,
Ептестірген сөзі артық.
Малдан малдың несі артық,
Бір-ақ асым еті артық,
Жерден жердің несі артық,
Бір-ақ уыс шөбі артық.
Міндетіне алған сөзден
Шегінген жігіттен аштан өлген
Аюдың өті артық.

***

Тату болса, ағайын жақын,
Ақылшы болса, апайың жақын.
Бауырмал болса, інің жақын,
Инабатты болса, келінің жақын.

***

Алдыңа тартқан адал асын,
Қимас жақын – қарындасын.
Сыбайлас болса, нағашың жақын.
Адал болса, досың жақын.

Еркелейтін немерең жақын.
Өз ұрпағың – шөберең жақын.
Жан серігің жас кезіңнен
Бәрінен де әйелің жақын.

***

Алтын ұяң – Отан қымбат,
Құт берекең – атаң қымбат.
Аймалайтын анаң қымбат,
Мейірімді апаң қымбат.
Асқар тауың – әкең қымбат.
Туып-өскен елің қымбат,
Кіндік кескен жерің қымбат,
Ұят пенен ар қымбат,
Өзің сүйген жар қымбат.

***

Арадан шыққан жау қиын,
Таусылмайтын дау қиын.
Шанышқылаған сөз қиын.
Дәл осындай жағдайда,
Пана болмас өз үйің.
Жазылмаса дерт қиын,
Іске аспаған серт қиын,
Ақылыңнан адасып,

Өзің түскен өрт қиын.
Тентек болса ұл қиын,
Не істеріңді біле алмай,
Ашиды сонда бас, миың.

***

Біз қазақ деген мал баққан елміз
Ешкімге соқтықпай жай жатқан елміз.
Елімізден құт-береке қашпасын деп,
Жеріміздің шетін жау баспасын деп,
Найзаға үкі таққан елміз.
Ешбір дұшпан басынбаған елміз,
Басымыздан сөз асырмаған елміз.
Досымызды сақтай білген елміз,
Дәм-тұзды ақтай білген елміз.
Асқақтаған хан болса
Хан ордасын таптай білген елміз.
Атадан ұл туса, құл боламын деп тумайды,
Анадан қыз туса, күң боламын деп тумайды.
Ұл мен қызды қаматып отыра алмайтын елміз.
Сен-қалмақ, біз-қазақ, қарпысқалы келгенбіз.
Қазақ, қалмақ баласы, табысқалы келгенбіз.
Танымайтын жат елге танысқалы келгенбіз.
Танысуға көнбесең, шабысқалы келгенбіз.
Сен қабылан болсаң, мен-арыстан,

алысқалы келгенбіз.

Жаңа үйреткен жас тұлпар, жарысқалы келгенбіз.
Тұтқыр сары желіммін, жабысқалы келгенбіз.
Сен-темір болсаң, мен-көмірмін,

еріткелі келгенмін.

Екі еліктің баласын теліткелі келгенмін,
Егесетін ер шықса, иілткелі келгенмін.
Берсең жөндеп бітімінді айт,
Бермесек, тұрысатын жеріңді айт!

ӘЙТЕКЕ БИ БАЙБЕКҰЛЫ

Бай болсаң халқыңа пайдаң тисін,
 Батыр болсаң жауға найзаң тисін.
 Бай болып елге пайдаң тимесе,
 Батыр болып жауға найзаң тимесе,
 Елден бөтен үйің күйсін!
 Бүркіт бол, заманыңыз түлкі болса,
 Бай болар кедей жігіт мүлкі болса
 Хас жақсының белгісі сол емес пе,
 Қара қылды қақ жарған әділ болса.

***

Ашу деген ағын су,
 Алдын ашсаң арқырар.
 Ақыл деген дария,
 Алдын тоссаң тоқырар.
 Кісі бірге туыспау керек,
 Туысқан соң сөз қуыспау керек.
 Сөз қуған пәлеге жолығады,
 Жол қуған олжаға жолығады.

***

Сауылмайтын суат жоқ,
 Тартылмайтын бұлақ жоқ.
 Тамыры суда тұрса да,
 Уақтысы жеткенде,
 Курамайтын құрақ жоқ.
 Дүние деген фәни бұл,
 Панасы жоқ, тұрақ жоқ.
 Баласы жоқта мият жоқ,
 Бәрінен қиын сол екен,
 Артында қалған тұяқ жоқ...
 Шүкіршілік етіңіз...

***

Бүркіт бол, заманыңыз түлкі болса,
 Бай болар кедей жігіт мүлкі болса.
 Хас жақсының белгісі сол емес пе,
 Қара қылды қақ жарған әділ болса.

***

Елдің қамын жоқтай білген,
 Дұрыс сөзге тоқтай білген,
 Ердің намысын жоқтата білген,
 Өз сөзіне тоқтата білген жігітке не жетсін!

АҚТАМБЕРДІ ЖЫРАУ

Арудан асқан жар бар ма,
 Жылқыдан асқан мал бар ма,
 Биенің сүті сары бал –
 Қымыздан асқан дәм бар ма!
 Желіде құлын жусаса,
 Кермеде тұлпар бусанса,
 Сәні келер ұйқының,
 Жылқы қолдан тайған соң,
 Қызығы кетер күлкінің.
 Қыздың көркі құлпыда,
 Жігіттің көркі жылқыда!

***

Түйе мойнын тұз кесер.
 Жігіт мойнын қыз кесер.
 Сартылдаған сары аяз,
 Жылқының мойнын мұз кесер.
 Бұлан да бұлаң бұлан сан,
 Бұланның санын оқ тесер.
 Бұлаңдап жүрген жігіттің
 Жомарт қолын жоқ кесер!

***

Ағайының көп болса,
Ұлы шерік қолмен тең,
Білімді туған жақсылар
Аз да болса көппен тең,
Жақсысы кеткен ауылдың
Артынан жақсы шықпаса,
Өртеніп кеткен жермен тең,
Қайырлы болса баяжан
Дария шалқар көлмен тең,

Қайырсыз болса жаман бай
Ел қонбаған шөлмен тең,
Мінезді болса жолдасың
Күнде сонар қызбен тең,
Жаман болса жолдасың
Астыңнан өткен сызбен тең.
Мінезді болса алғаның,
Одан артық жар бар ма,
Екі жаман қосылса,
Күнде жанжал, күнде шу,
Ұяларлық ар бар ма.

Білімді туған жақсыға
Залал қылмас мың қарға,
Жаман туған жігітке
Рақатты күн бар ма.
Өз мінін білген жігіттің
Тәлімінде мін бар ма.

***

Балаларыма өсиет:
Қылмаңыздар кепиет,
Бірлігіңнен айырылма,
Бірлікте бар қасиет.
Татулық болар береке,
Қылмасын жұрт келеке,
Араз болсаң алты ауыз

Еліңе кірген әреке.
Талпынып салдым егінді,
Ішсін деп әркім тегінді,
Ақылың барын ұғарсың,
Ойың болса сезімді.
Тоқсанға жас келген соң,
Өлім жақын көрінді.
Бар арманым, айтайын,
Батырларша жорықта
Өлмедім оқтан, қайтейін!...
Ел аман болсын ылайым,
Тілегім берді бәрін де,
Разымын Құдайым!

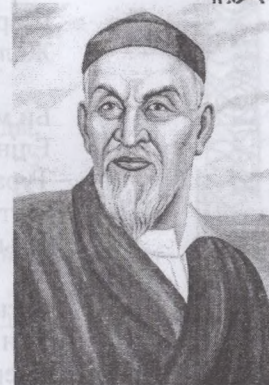
ДУЛАТ

Асқар таудың сәні жоқ:
Төрт түліктің қонысы,
Басылмайтын сонысы,
Көк майса белі болмаса;

Өзен судың сәні жоқ,
Өрлеп құлай қонатын,
Жағасы малға толатын,
Аймақты елі болмаса;

Қапалы жердің сәні жоқ,
Тұңғыық мөлдір үйірім,
Көз болжамас қиырын,
Айдын көлі болмаса;

Ақ ауылдың сәні жоқ,
Топталып жылқы үйездеп,
Ноқталы құлын күйездеп,
Тартқан желі болмаса;

Шешендіктің сәні жоқ,
Сөзіне сүттей ел ұйып,
Қолтығына ел сыйып,
Басына бақыт қонбаса;

Қайырсыз байдан пайда жоқ,
Нашарға жәрдем бермесе,
Кем-кетікті көрмесе,
Көн болып қатса сіреуі;

Екіге сатса біреуі,
Несиенің өсімі,
Мөлшерлі жоқ кесімі,
Үзбей құйса, толмаса;

Сұлулықтың сәні жоқ,
Көрсе қызар күлкі ғой,
Шаруа істемей, сылап бой.
Жол саудаға жолдаса;

Би мен бектің сәні жоқ,
Елін қорғай алмаса,
Тура жолға салмаса,
Ыстығына күймесе,
Суығына тоңбаса;

Батырлықтың сәні жоқ,
Түн ұйқысын төрт бөліп,
Елерген тұлпар ерттеліп,
Толғаулы найза қолға алып,
Тұрғын құстай толғанып,
Сары садақ асынып,
Егескен жауды қашырып,
Ұлын қорып жауынан,
Ереулеген егер дауынан,
Тұтамдап оқ жонбаса;

Бәрін айтпа, бірін айт,
Ұғынар мұны ел қайда,
Елді бастар ер қайда?
Аға сұлтан, абыздар,
Елінді қамап, көрген айда.
Барса келмес жерге айда.
Күш кеткен соң қолыңнан,
Зарлаудан, сарнау, не пайда?

БАЗАР ЖЫРАУ

Атасы жақсы қандай-ды,
Асқар бір зәулім таудай-ды.
Анасы жақсы қандай-ды,
Арайлап атқан таңдай-ды.
Ағасы жақсы қандай-ды,
Асылсаң биік жалдай-ды.
Інісі жақсы қандай-ды,
Дұшпаның көзін салмайды.
Әйелі жақсы қандай-ды,
Жарқырап жанған шамдай-ды.
Баласы жақсы қандай-ды,
Көңілде арман қалмайды.
Келіні жақсы қандай-ды,
Тындырып жаның жайлайды.
Құдасы жақсы қандай-ды,
Шырын мен шекер балдай-ды.
Нағашы жақсы қандай-ды,
Арқанды сүйер тамдай-ды.
Жиені жақсы қандай-ды,
Үзілгенінді жалғайды.
Жан досы жақсы қандай-ды,
Жоғынды сырттан камдайды.
Осылар түгел сай болса,
Көңілің сөйтіп жай болса,
Береке, ырыс, бедел, бак,
Ізіңнен қалмай қуалап,
Сен қашсаң да ол қоймайды!

Осылар түгел болмаса,
Өрісі ердің оңбаса,
Іші лайсаң, сырты сау,
Күнде жанжал, күнде дау,
Жігіттің соры қайнайды!

ІЗБАСТЫ ШЕШЕН

Отырсам опак дейсіндер,
Тұрсам сопақ дейсіндер.
Ел шетіне жау келсе,
Ізбастыдай ұл тумас дейсіндер,
Жау кеткен соң – қубас дейсіндер.

Аласаны атқа санама,
Жаманды затқа санама.
Бір сынаған жаманды
Егіз екі сынама,
Тіріде сыйласпаған туыс,
Көзіңе құм құйылсын,
Өлгенде жылама!

***

Бедеу аттың белгісі,
Бес түнқатса болдырмас.
Қара нардың белгісі,
Шашасын сорға малдырмас,
Қас жүйріктің белгісі,
Құйрығынан алдырмас.

Қас шешеннің белгісі,
Топтан торай шалдырмас.
Ақылыңа көнбейді,
Айтқаныңа сенбейді,
Атадан жаман туған дәлдір бас.

***

Жақсы туған жігітті,
Жаным десе жарасар.
Жақсы ұл туған қатынды,
Ханым десе жарасар.

Жақсы туған жігітке
Бүкіл елі таласар.
Жаман туған жігіттер
Қара жолдан адасар.

Арғымақ аттың құйрығы –
Сатса жібек, кессе қыл.
Жақсы жігіт белгісі –
Түзде мырза, үйде құл.
Қошқар болар тоқтының
Мандай жері дөң болар.
Адам болар жігіттің
Айтқан сөзі жөн болар.

Би болатын жігіттің
Төбеде болар жұмысы.
Мерген болар жігіттің
Жебеде болар жұмысы.

Батыр болар жігіттің
Көбеде болар жұмысы.
Қызық көрер жігіттің
Бүркітте болар жұмысы.
Жаман болар жігіттің
Жалаң аяқ, жалаң бас
Итте болар жұмысы.

***

Сырттан келген мейманға,
Сәлем беріп, қол алсан, –
Бірінші еткен құрметін.
«Түсіңіз» деп түс беріп,

Шылбырына оралсаң,
Екінші еткен қызметің.
Есік ашып енгізіп,
Көрпе төсеп құп алсаң, —
Үшінші еткен құрметің.

Мейман риза болмағы,
Құрметпен үйге қонғаны.
Кешіктірмей шай берсең,
Ұмыт болар тоңғаны.
Тысқа шыкса қария,
Қолында болсын құмғаны.
Ірікпесең барынды,
Қонақжайлық сол-дағы.

***

Толағай болған тал едім,
Таяқ қылса шарам не?
Айдын шалқар көл едім,
Құдық қылса шарам не?!

Жапалақ құс мақтанса,
Жардан тышқан алдым дер.
Жаман адам мақтанса,
Жаксыны аяғынан шалдым дер.

***

Қатының жаман болса сата алмассың,
Еліңе жақсы жігіт атанбассың.
Үйіңе бір құрбынды ертіп келіп,
«Әй, қатын, ас қазан», — деп айта алмассың.

Жылға сай, батпақ болса өте алмайсың,
Жастан шыққан жүйрікке жете алмайсың.
Дүниенің жүзінде осы қиын,
Жаман деп ағайыннан кете алмайсың.

***
Көкірек таза болмаса,
Көз тазасы не керек.
Ниетің таза болмаса,
Тіл тазасы не керек.

***

Би болғанда не пайда,
Халыққа пайда болмаса,
Шөлдегі оттан не пайда,
Халайық көшіп қонбаса.

***

Артқы айылдың батқанын,
Иесі білмес, ат білер.
Ер жігіттің қадірін,
Ағайын білмес, жат білер.

***

Ашуға асу бермесе,
Алдау мен арбауға ерсе,
Ақыл мінсіз бе?
Арамдыққа ұпайы кетсе,
Ажарға сайып «рахым» етсе,
Әділдік мінсіз бе?
Қайыршыдай қаңғып өтсе,
Бүгін қонып, ертең кетсе,
Бақыт мінсіз бе?
Дәмелендіріп көзіңді талдырса,
Ұмсындырып марқұм қалдырса,
Үміт мінсіз бе?
Ақылдан тірегі болмаса,
Алмастай өткір жүрегі болмаса,
Шешендік мінсіз бе?
Адастырып азапқа салса,
Талапты мұқап сенімді алса,

Арман мінсіз бе?
Талпынып қанат қақпаса,
Қиыннан қиюын таппаса,
Талап мінсіз бе?

* * *

Сынаманың сұлу сөзі,
Су түбіне кетіреді.
Қыздырманың қызыл тілі,
Сүйгеніңнен кетіреді.
Біреу сөз береді,
Біреу бөз береді.
Сөз бергеннің сөзіне ерсең,
Басыңа бейнет болады.
Бөз бергенге ерсең,
Үстіңе көйлек болады.
Жаксыдан жақсы туса,
Еккен шынарың емес пе!
Жаманнан жақсы туса,
Елдің шырағы емес пе!
Жаксыдан жаман туса,
Шамшырағың өшкені емес пе!
Елге үлгі айтар ерің болмаса,
Құт-берекең көшкені емес пе?

АЙТҚОЖА ШЕШЕН

Жар басына үй тікпе,
Жар құласа – үй кетер.
Ала болса ағайын,
Рулы елден күй кетер.
Ағайын ала болғанда,
Ауыздағы ас кетер
Аңдыған дұшпан күшейіп,
Жау қолында бас кетер...

* * *

Құлақтыға сөз айтсаң,
Құлағыңның астында.
Құлақсызға сөз айтсаң,
Құба қырдың астында.
Айтса болар құқанға
Айтып-айтпай немене,
Екі құлағын тас қылып,
Мақта мен жүн тыққанға.

* * *

Ақсүйектің баласы,
Төренің бір міні бар,
Қарашасын бірдей көрмейді,
Дәулет біткен басына.
Байлардың бір міні бар,
Ғаріп пенен нашарға,
Қайыр, ехсан бермейді.
Жүйріктің бір міні бар,
Жорғамен қатар жүрмейді,
Табан тіреп желмейді.
Жорғаның бір міні бар,
Бәйгеге қосса келмейді.

* * *

Тау белгісі тас болар,
Бай белгісі ас болар.
Азған елдің белгісі –
Бұралқысы бас болар.

* * *

Арғымақ аттың құйрығы –
Сатса – жібек, ессе – қыл.
Жаксы жігіт белгісі –
Түзде мырза, үйде құл.

***

Қошқар болар тоқтының
Мандай жері дөң болар.
Адам болар жігіттің
Айтқан сөзі жөн болар.

***

Би болатын жігіттің
Төбеде болар жұмысы,
Мерген болар жігіттің
Жебеде болар жұмысы.

***

Қас жақсының белгісі –
Әрі мырза, әрі құл.
Қас жаманның белгісі –
Өз үйінде өзі пұл.

***

Өз басыңа жау келсе,
Ерлігің зая.
Өз басыңа дау келсе,
Билігің зая.

***

Шөлде өскен дуадақ,
Көл қадірін білмейді.
Көлде өскен қоңыр қаз,
Шөл қадірін білмейді.
Тауды жайлап, таста өскен,
Ағайыннан басқа өскен,
Ел қадірін білмейді.

***

Сырттан келген мейманға,
Сәлем беріп, қол алсаң, –
Бірінші еткен құрметін.
«Түсіңіз» деп түс беріп,

Шылбырына оралсаң, –
Екінші еткен қызметін.
Есік ашып енгізіп,
Көрпе төсеп құп алсаң, –
Үшінші еткен құрметін.

СӘДУАҚАС ШОРМАНҰЛЫ

Өтпес пышақ, шабан ат! –
Басыңа қорлық келтірер.
Жаман құрбы әзілі –
Ажалдан бұрын өлтірер.

Жақсы болса алғаның,
Жағаның кірін кетірер.
Жаман болса алғаның,
Басыңнан бақыт кетірер.

Бетіңнен алып арсылдап,
Үй ішінен ит үрер,
Абысын-ажын, келінге
Түздегі жаудай жекірер.
«Сақтай гөр деп кесірден»
Алыс-жақын түңілер.

***

Жалқау болған жігіттің,
Ақ таяғы ат болар.
Безер болған халыққа,
Ағайыннан жат болар.
Салақ болса қатының,
Жағаң болар құрымдай.
Тәрбиесіз жігіттер,
Жүрер белін буынбай.
Сөзінде бір тұрлау жоқ,

* * *

Ащы судың буындай,
Түрлі сөзін тындасаң,
Жыланның зәрлі уындай,
Екі достың арасын
Шағыстырар от жағып,
Мергеннің шақбақ – қуындай.
Кері кеткен керенау –
Сасып кетер манайы.
Ғұмырда бір жуынбай,
Насихат айтсаң «былай» деп
Сөзінді қалар ұғынбай.
Ақылсыз бас, жарымес,
Дамыл бермес аяққа.
Білгеннен сұра білмесең,
Түбі соғар шатаққа.
Айыбын айтсаң ақымаққа,
Қас көреді сөзінді.
Айыбын айтсаң бетіне,
«Жоғалтам» дер көзінді.
Түсініп, ақыл ұғатын,
Ұл туған жоқ безенді.

СҮЙІНБАЙ АРОНҰЛЫ

Жақсы жігіт ел-жұртының қаласындай,
Жақсы әйел әмме жұрттың анасындай.
Жақсыға ешкімнің де жаттығы жоқ,
Көреді бәрін де өз баласындай.
Жақсы жігіт сөзіне сақ тұрады,
Қыранның қырдан байқар баласындай.
Жаман парқы жақсымен бірдей емес,
Жақсы жігіт елінің ағасындай.
Жақсының сөзін әркім пайдаланар,
Миуалы алма, өріктің ағашындай.
Жаманның көкірегі көр, көзі соқыр,
Жүрер жолдан тал түсте адасып-ай.

Жақсы адам қай жерден ажырайды,
Жақсымын деп бәрі жүр таласып-ай.
Жамандар – өтірікші, өсегі көп,
Ел-жұрттың іріткі салар арасына-ай.
Жалған сөзбен бықсытар ел арасын,
Жанбай қалған ағаштың шаласындай.
Соқтығып әркімге бір ұрынады,
Сиырдың тентек болған танасындай.
Сондай жанның ешкімге сүйкімі жоқ,
Жылқының қотыр болған аласындай.

Жақсы адам елдің басшы серкесіндей,
Жұғымды болар елге еркесіндей.
Жақсының жүзі жылы, сөзі майда,
Халқымның қалың жүнді көрпесіндей.
Жақсы болар баланың жүзі жақсы,
Орыстың күймей піскен бөлкесіндей.
Жақсыға үлкен-кіші бәрі жақсы,
Жасынан бірге өскен еркесіндей.

Жақсы кісі көрінер жыл құсындай,
Жаман адам балтаның ұңғысындай.
«Олақтан салақ жаман» деген мақал,
Жамандар түзей алмас тұрмысын-ай.
Жақсы адам алысты жақын етер,
Беттескен екі таудың тұрғысындай.
Жамандар өсек-аяң айтып жүрер,
Ешкімнің білмесе де қылмысын-ай.
Жаманның кеудесі үлкен, сөзі кесек,
Ақылы ауысқан адамның жындысындай.
Екеуін салыстырып әдейі айттым,
Қажетін қолданарсың тұрмысыңа-ай.

СҮЙІНБАЙДЫҢ НАҚЫЛДАРЫ

Ыңыршақты мінгенмен, ер болмайды,
Жағаң үлкен болғанмен, жең болмайды.
Бәрі – адам, бәрі мал дегенмен,
Жақсы мен жаман нарқы тең болмайды.

***

Ер қадірін ел баққан
Ерлер білер деген сөз.
Зер қадірін зер соққан
Зергер білер деген сөз.
Өмірде құны ескіrmес
Бағасы құнды асыл сөз.
Ақылы жоқ ер жігіт
Ағайынды жат қылар.
Ақылы бар ер жігіт
Жатты сыйлап дос қылар.

ҚАРАСАЙ БАТЫР

Биік төбеге шықсаң – көзің
ашылады,
Жақсымен жолдас болсаң – көңілің
ашылады.
Ақылды бимен болсаң – дауың
басылады.
Хас батырмен бірге жүрсең –
жауыңды қашырады.
Құтты адаммен қонсы қонсаң –
әруағыңды асырады.
Атың жақсы болса – бұл дүниенің пырағы,
Қатының жақсы болса – жанып тұрған шырағың.
Биің жақсы болса – сөзің елде тұрады,
Балаң жақсы болса – еліңнің асыл шынары.
Қызың жақсы болса – өрісті болар тұрағы,
Жақсы жан ешкімді жатырқамайды.

Жан жолдасың ешуақ алдамайды.
Әңгүдік жаман ғана сөзінді тыңдамайды.
Арғымақ аттың баласы – аз оттап, көп жусайды.
Асыл елдің баласы – аз сөйлеп, көп тыңдайды.
Қаңқу сөз – жаныңды жаралайды.
Жала сөз – тірілей қаралайды.
Жақсы сөз – дем берер,
Күш-қуат әл берер.
Болат қайрауда шынығады,
Батыр майданда шынығады.
Ер ат үстінде көп жүріп,
Елі үшін аз тынығады.

ҚҰЛТУМА САРМҰРАТҰЛЫ

Жаман туыс – бір масыл,
Арқалаған құммен тең.
Жақсылығың істеген
Елекке құйған сумен тең.
Келіннің зекіп айтқаны –
Езіп құйған умен тең.
Көңілсіз берген тамағы –
Құм аралас күлмен тең.
Жаман болса әйелің –
Көрген күнің түнмен тең.
Атадан жаман ұл туса –
Елестеген жынмен тең.

***

Жақсы болса әйелің –
Үйіндегі ырысың.
Жақсы болса ұл балаң –
Қайрап қойған қылышың.
Жақсы болса келінің –
Басып қайған күрішін.
Жақсы болса қыз балаң –
Жайлы қоныс, тынысын.

ҚАШАҒАН КҮРЖІМАНҰЛЫ

Бұл дүниеде не жаман?
Кім қажетсіз — сол жетім.
Хакімі әділ болмаса,
Бұқара байтақ ел жетім.
Қаптап елі қонбаса,
Жайылған малы болмаса,
Көкорай шалғын балқашы,
Жеусіз тұрып сорласа,
Ел қонбаған жер жетім.
Ішсең суы жақпаса,
Адам менен мал түгіл,
Қаңғырған қарсақ татпаса,
Ащы дария, көл жетім.
Жетпістен жасы асқанда,
Сексенге аяқ басқанда,
Жастар елеп келмесе,
Келін сәлем бермесе,
Қайғысы келіп күңіренген,
Күнінде асыл десең де,
Қартайған күнде ер жетім...
Қырға шықса білем деп,
Ойға түссе тізем деп,
Келіні менен балаға
Қонақ болған уақытта,
Басынан билік кеткен соң,
Кемпір менен шал жетім.

АБЫЗ

Ата-ананың қадірін,
Балалы болғанда білерсің.
Ағайынның қадірін
Жалалы болғанда білерсің,
Балалықтың қадірін.
Саналы болғанда білерсің.
Асыл менен жасықты,
Бағалы болғанда білерсің.

Бостандықтың қадірін
Жабылғанда білерсің.
Қалтандағы ақшаны
Қағылғанда білерсің.
Денсаулықтың қадірін
Ауырғанда білерсің.

Ақ бетіңнің қадірін
Қан кеткенде білерсің.
Ақ білектің қадірін
Әл кеткенде білерсің.
Жиырма бестің қадірін
Жас өткенде білерсің.

Қара көздің қадірін
Нұр кеткенде білерсің.
Татулықтың қадірін
Дос кеткенде білерсің.
Аяқ-қолдың қадірін
Ақсағанда білерсің.

Отыз тістің қадірін
Қақсағанда білерсің.
Қызыл тілдің қадірін
Токтағанда білерсің.
Білгенінді сөйлеп қал,
Білгендерден ғибрат ал!

МӨҢКЕ БИДІҢ АЙТҚАНЫ

Қу кесектен үйің болар,
Құбылмалы биің болар.
Ежірей деген ұлың болар,
Бежірей деген қызың болар.
Адырай деген әйелің болар,
Кекірей деген келінің болар.

***

Табалдырығыңнан биік тау болмас,
Туысқаныңнан асқан жау болмас.
Керзаманның кезінде су тартылар,
Тана менен торпаққа жүк артылар.
Ар – ұятың бәрінен жұрдай болып,
Қарап тұрған жігітке қыз артылар.

***

Алыс не? Жақын не?
Алыс – ақыл, жақын – ашу.
Қымбат не? Арзан не?
Қымбат – сауап, арзан – күнә.
Оңай не? Қиын не?
Оңай – ақыл айту, қиын – орындау.

ЖАНҚҰТТЫ

Бір сөз айтсаң жақсыға,
Аталы сөзге тоқтайды,
Бір сөз айтсаң жаманға,
Өмірінде ұқпайды.
Надандықтың белгісі,
Өзін-өзі мақтайды.
Көкірегі соқырға
Өмірде таң атпайды.
Шешеннің сөзі шын асыл,
Қап түбінде жатпайды.

***

Тон бітпеске тон бітсе,
Қағуменен тоздырар.
Жаман болса алғаны,
Бір жігітті аздырар.
Жақсыменен сөйлескен,
Құмарыңды қандырар.
Жаманменен сөйлессең,
Көңіліңді қалдырар.
Кез болсаңыз суайтқа,
Өтірік айтып нандырар.
Өсекшімен сөйлессең,
Ұрмай-сақпай талдырар.
Жолдас болсаң сараңмен.
Жол үстінде қалдырар,
Жаман болса достарың,
Өзінді жауға алдырар.

***

Жаман болса жақын жау,
Шайпау болса қатын жау.
Шабан болса атың жау.
Тартыншақ болса түйең жау,
Тебеген болса биен жау.
Күнде келсе күйеу жау,
Жымысқы болса жиен жау.
Тіл алмаса ұлың жау,
Арсыз болса қызың жау.

ДОСБОЛ БИ

Берілі таудан аспаған,
Бедеуге қамшы баспаған,
Алысқа сапар шекпеген,
Ат қадірін білмейді.
Жақсы тағам ішпеген,
Жайлы орынды көрмеген,
Жат қадірін білмейді.
Қыста соғым соймаған,
Қозы етіне тоймаған,
Ас қадірін білмейді.

ШАҒЫРАЙ ШЕШЕН

Өзін ғана ойлаған
Жамандықтың белгісі.

Өзгені де ойлаған
Адамдықтың белгісі.

Үлгілі сөз білмеген,
Надандықтың белгісі.

Бар-жоғына қарамас,
Анық жомарт ер кісі.

Өз үйінде салғыртсеу,
Сарандықтың белгісі.

***

Атаң болса анаңмен,
Алтыннан соққан қорғаның.
Ағаң болса ақылды,
Ешкімнен кем болмадың.

Інің болса жанашыр,
Семсер-қылыш білегін.
Ақылды қыз, ақылды ұл,
Өкпе-бауыр, жүрегін.

Жақсы болса жұбайың,
Жанып тұрған шырағың.
Жайлауында дүниенің
Жақсы қоныс – тұрағың.

Жаман болса туысың,
Арқалаған құммен тең.
Жақсылығың істеген
Елекке құйған сумен тең.

Келіннің зекіп сөккені,
Езіп берген умен тең.
Көңілсіз берген тамағы
Күл аралас құммен тең.

Жаман болса жұбайың,
Көрген күнің түнмен тең.
Ақылсыз бала алдыңда
Көрініп тұрған жынмен тең...

БАРМАҚ

Ойласаңыз жігіттер,
Әуел бұрын не жаман?
Қайғысы қатты жау жаман.
Асылық ерден асқаны,
Жаңылса жазып тәубедан.
Ұят күшті өлімнен,
Ерге намыс – ар жаман.

Екіншіден не жаман?
Қайғылы көңіл шер жаман.

Арам бейнет тер жаман.
Жыртылған жаға, жең жаман.

Үшіншіден не жаман?
Үлгісіз пішкен тон жаман.
Кесе болып көлденең,
Аяққа түскен тор жаман.

Төртіншіден не жаман?
Керекті нәрсе жоқ жаман.
Жоқпын деме дүниеде,
Болмасын анық қор жаман.
Шын жоқтықтың белгісі,
Еш нәрсеге жете алмай,
Маңдайы қалың сорлаған.

Бесіншіден не жаман?
Белбеусіз болса бел жаман.
Жұмысы бітпес сары ойлы,
«Кері кеткен іс» дер жаман.

Алтыншыдан не жаман?
Боламын деп болмаған,
Толамын деп толмаған,
Ардақтаған аруың
Ақырып қалса, сол жаман.

Денің аман-сау болмай,
Таршылық болса кең заман,
Үзілмеген кесел-дерт,
Дүниедегі ең жаман.

Жетіншіден не жаман?
Жүрейін десе, жүре алмай,
Тұрайын десе, тұра алмай,
Істен қалса дүниеде,
Бұл өліммен тең жаман.

Сегізіншіден не жаман?
Серке санды ат мініп,
Сергелдең болса ер жаман.

Тоғызыншыдан не жаман?
Тоқсанға келген қарт бабан,
Еңкейіп орақ ора алмай,
Тоңқайып масақ тере алмай,
Істен қалса дүниеде.
Бұдан жаман болмаған.

Оныншыдан не жаман?
Әуелеп ұшқан құр жаман.
Жылқы ішінде сұр жаман.

Екі жақсы қайда бар,
Қайда болса қосылар,
Бір жақсыға бір жаман,
Баласын мақтар қас надан.

Алыстағы дұшпаннан,
Жақындағы дос жаман,
Туралап келген ажалдан,
Жағаңнан алған борыш жаман.

Ойласаңыз жақсылар,
Нәмәрт қандай, мәрт қандай?
Затсыз қандай, зат қандай?
Білімсізге айтқан сөз,
Айдалаға кетеді,
Құлағынан аққандай,
Мақтағаның жаманды,
Жабу жауып сиырға,
Қоңырау байлап таққандай.

Жақсының сөзі сап алтын,
Жүрегіне май жаққандай.

Наданның сөзі адамға,
Тиеді шаян шаққандай...

Жаксыменен сөйлессен,
Жаның дауа тапқандай,
Ісін түссе ондайға,
Орындатар мақтанбай.

Көңілің өсер раушан боп,
Ағарып таң атқандай.
Жаксы менен жаманның
Арасы жер мен аспандай.

Түсіне білер кісіге,
Бір ауыз айтқан сөзімнің
Ауырлығы батпандай.

Екіншіден ойласаң,
Жақын қандай, жат қандай?
Барлық қандай, жоқ қандай?
Сәулесі түскен әлемге,
Жарықшылық күн қандай?
Қараңғылық түн қандай?
Адамға жақын әм сая,
Қанат-құйрық, жал қандай?
Жатты – жақын, жауды – ел,
Қылатұғын жан сая,
Жүйрік шешен тіл қандай?
Жаксы ойменен жалғасып,
Ашылған көңіл, үн қандай?
Жаманмен сөз салғасып,
Көңілдің гүлі сынғандай.
Біраз ғана сөйледім,
Насихат тындар ер болса,
Ғибрат ұғып алғандай.

БАПАН ШЕШЕН

Жағалай елің қонбаса,
Суы тұщы болмаса,
Мал – жанның бәрі сусындап,
Мейірі онан қанбаса,
Көл дегенің немене?!

Ынтымақ-бірлік болмаса,
Елдікке мойын бұрмаса,
Үлкеннің айтқаны сөздерін,
Кіші қолдап тұрмаса,
Ел дегенің немене?!

Еліне құрбан болмаса,
Абырой-бедел қонбаса,
Ағайын-туыс, ел-жұрты
Батырым-ау деп тұрмаса,
Ер дегенің немене?!

Шайырлы шөп болмаса,
Түлігің шайлап толмаса,
Қатар өсіп мал мен бас,
Қуанып елің қонбаса,
Жер дегенің немене?!

Желге пана болмаса,
Қарды бөгеп тұрмаса,
Андары қойдай өрмейтін,
Қызығын адам көрмейтін,
Қадірі жоқ қырқалы
Бел дегенің немене?!

Адал жүрек болмаса,
Сөзіне опа қылмаса,
Түзулікті бұрмалап,
Өтірікті шындаса,
Кең дегенің немене?!

Атан түйе атамай,
Ат — айғырды матамай,
Шын икемге келмесең,
Түзу жөнді білмесең,
Төл дегенің немене?!

Арынды сатпа, малың сат,
Жалған айтып, болма шат,
Жалған айтып жандассан,
Жүрегінде қалар дат.

Тегінде жөнді білерсің,
Түзулікке келерсің.
Бекер айтты деп жүрме,
Түбінде бір сенерсің!

МАЙҚЫ БИ

Хан әділ, қараша табанды болса,
қара жерден кеме жүргізеді.

***

Биліктен аулақ болғанның бәрі ақылды.

***

Қас батырда ұйқы жоқ,
Қас сұлуда күлкі жоқ.

***

Еттің бәрі қазы болмас,
Иттің бәрі тазы болмас.
Өзі қатты сарандардың,
Ешкімге айтар назы болмас.

***

Құлақ жарар шіңкіл әуен,
Тыңдағандай сазы болмас.

Ұрыс көрген ұл мен қыздың
Мінезінің мәні болмас.

***

Жапырақ жайған қызыл мия,
Саялайтын тал болмайды.
Қара көже күбідегі
Ас болады, бал болмайды.

***

Қыздан қыздың несі артық?
Қылмындаған көзі артық.
Ерден ердің несі артық?
Ептеп айтқан сөзі артық.

***

Биік — биік жотадан,
Су сыйлайтын сай артық.
Митындаған есектен
Күзелген бөдіс тай артық.

***

Жүргенде шөп тілемес,
Тілесем де көп тілемес,
Атыңнан атан түйе артық.

***

Жеті жасар бала асырамайды,
Жеті жылғы ағаш асырайды...

***

Қонақ қойдан жуас,
Май берсең де жей берер.
Жежкатыңнан тай сұра,
Ең болмаса қой берер.

***

Жыласқанға өз жақсы,
Сыйласқанға жат жақсы.
Қара жаяу қалғаннан
Жаман да болса ат жақсы.

***

Жақынның бәрін жатсынған
Туысқан қайдан табады?

***

Ақ тұрған жерде қақ тұрар.

***

Алтау ала болса, ауыздағы кетеді,
Бесеу біріксе, берместі алады.

***

Таздан жарғақбас туар,
Кедейден малбақпас туар.
Соқырдан көрмес туар,
Сараңнан бермес туар.

АҚАН СЕРІ

Жастық шақтар

Туған соң анаңыздан шықсаң бірге,
Еңбектеп екі жаста жүрдің төрде.
Үш жаста талпындыңыз үй ішінде,
Төрт жаста қадам басып жүрдің жерде.

Бес өтіп сонда шықтың алты жасқа,
Лайық баққа біткен қиғаш қасқа.
Жетіде талпындыңыз жүйрік аттай,
Сегізде үкілі шоқты тақтың басқа.

Тоғызда толықсыдың туған айдай,
Ләзәтті сөзің тәтті шекер балдай.
Онында сан құрбыңнан озып шығып,
Он бірде жайтандайсың тұрымтайдай.

Он екіде екпіндедің жүйрік аттай,
Он үште еш нәрсеге жүрдің батпай.
Он төртте алтын тудай айқындалып,
Әлемге мәшһүр болдың жазған хаттай.

Он бес пен он алтыға бастың аяқ,
Он жеті о да тұр ғой жақын таяп.
Уа, шіркін, қыздың күні он сегіз ғой,
Жанымды қияр едім аямай-ақ.

Он тоғыз, жиырмаға бастың қадам,
Күн шалар көкорай басын күзге таман,
Жиырма бір – жиырма екі қалса кейін,
Ілгері сол жасыңнан ұшпас баған.

Келетін мұнан соңғы жиырма үш,
Жиырма төрт қалса кейін ол бір тыныс.
Немене, айтып-айтпай пани жалған,
Артында қала берсе жиырма бес.

Құтқармай жиырма алты о да келер,
Кемуге күн-күн сайын пенде күтер.
Құрысын жиырма жеті, жиырма сегіз,
Жүйрік ат одан асса табады өнер.

Жиырма тоғыз, отыз о да жаман,
Келмейді қайта айналып өткен заман.
Қызықты жас күндерді айтып өттім,
Аяғы осыменен болсын тамам.

Қыз сипаты

Бірінші – бір қыз келер ақша маңдай,
Жамағат – үлкен-кіші мақтағандай.
Анадан туғаннан-ақ болып дана,
Әлінше жақсыларды жақтағандай.

Құрбысын жауға бермес ол шаһыбаз,
Жолдасын сары алтындай сақтағандай.
Жүреді теңін тауып ойнап-күліп,
Сыны жоқ жұмысының ақтағандай.

Екінші – бір қыз келер тілі жорға,
Ұқсаған ұжмақтағы бейне хорға.
Ажары, ақша беті сағымданып,
Жарасар құлағына алтын сырға.

Үшінші – бір қыз келер қара шашты,
Күлім көз, оймақ ауыз, қиғаш қасты.
Шомылған айдын көлдің аққуындай,
Отырар ағажан деп кәрі-жасты.

Төртінші – бір қыз келер қара торы,
Бұлғақтар шекесінде таққан шоғы.
Өз ісін өзі білмей жұртқа күлер,
Білініп жүрсе-дағы нәзік жолы.

Бесінші – бір қыз келер сұрша жайдақ,
Отырар тәуекелге белін байлап.
Көңілі жас-кәріні бірдей көріп,
Нәпсіні семіртеді майдан шайнап.

Алтыншы – бір қыз келер толық сары,
Бойына тең келмейді жанның бәрі.
Лайықты өзіне тең таппаған соң,
Кетпейді көкіректен қайғы-зары.

Жетінші – бір қыз келер алым-салым,
Болғанда мойны қысқа, шашы қалың.
Әрқашан осындайға кез келеді,
Қашаннан арылмаған соры қалың.

Әйелдер сипаты

Ақыл – шам, керек оған, май мен білте,
Сасарсың кеш боп қалса, егер ерте.
Кеш болмай күн бұрыннан жабдық сайлап,
Қолыңа түсіре бер бірте-бірте.

Кім мінер, ел көшкенде тауып атын,
Адам көп танитұғын әйел затын.
Дүниенің тұрақтайтын тұрағы екен,
Гүл жүзді, сырлы сөзді жақсы қатын.

Белгілі ұрғашының бізге жайы,
Бұл күнде мал боп тұр ғой қыздың байы,
Әйелдің ақылдысы қолға түссе,
Адамның барып тұрған ақ маңдайы.

Бұлттан шыққан күндей көрсең жүзін,
Сөйлесер әрбір түрлі күймен сөзін.
Толғанып оқ жыландай толықсыса,
Ешкімге білдірмейді басқан ізін.

Ал сонда түгел болар ажар, көрік,
Мінезі ажарына болар серік.
Адыстан мекеніне лебі тартып,
Боп кетер қызыққандар оған жерік.

Әйелді сыйлау керек ескеріп біз,
Оларға айту керек орынды сөз.
Жақсы әйелге көз салып бір қарасаң,
Алып кете жаздайды қиғаштап көз.

Ішпей, жемей тойғызып түріменен,
Көрінгенге бәстес қып өзіменен,
Шығып кете жаздайды денеңнен жан,
Көзінің қойса қарап қырыменен.

Танимыз осылайша әйел жүзін,
Мінезін, ақыл, көрік, бал мінезін.
Айтуға үшіншіні жаңа келдік,
Ақ мамық үлпілдеген бота көзім.

Іс болар, басқа түскен бұл бір сарсаң,
Жаманнан құтылмассың қайда барсаң.
Төртінші бір әйел бар көңіл ашар,
Ақ қызыл, ақ сұлудан келін алсаң.

Қол жетпес сермегенмен көктегі айға,
Дерт екен, бірдей келген жарлы, байға.
Жолама шамаң келсе бесіншіге,
Жай-жайма – жайма төсек жер алмай ма?

Сияды қанша болса жіп ұршыққа,
Ілінсең шыға алмассың бір қырсыққа.
Одан да артын біліп ойланыңыз,
Сары әйел сыртылдаған ол пысық па?

Шошытар иманыңды кейбір жауыз,
Дәні жоқ бәрі қайтып болар қауыз.
Дұшпаның, досың түгіл, кез келсе де,
Қабатын ит секілді қырсық ауыз.

Тай ойнап, тақыр жерге жылқы жусар,
Не жесе ит баласы соны құсар.
Өлікті бір аманат сақтағандай,
Тұнжырға, тұйықтыққа болма душар.

Үй ішін жаман әйел тұмандатар,
Домалап әрбір жерде құман жатар.

Тазалық бұл әйелде болмаған соң
Күнәға жігіт адам содан батар.

Көйлегі кір болады май-май ғана,
Ұрысар байыменен таймай ғана.
Сыртына шөмішінің балшық жағып,
Салады қазанына шаймай ғана.

Ойламай ол байының ата-тегін,
Сонымен қатын алар ерден кегін.
Үстіне киім кисең жыртасың деп,
Бермейді тағы жамап етек-жеңін.

Жігіт сипаты

Жігіт боп ғауһар тастай асыл болса,
Әлсізге жаны кілең ашыр болса.
Әрқашан жігіт сондай тәуір болмас,
Не пайда шүберектей жасыл болса.
Көзі де, көңілі де соқыр қараңғының
Несі адам түк білмейтін масыл болса.

Наркескен қайырылмайтын қылыш болса,
Мінезі, ақыл, өнері дұрыс болса.
Бір сырлы, сегіз қырлы болса жігіт,
Жорғадай тілі майда жүріс болса.
Ақылды, сабырлы ер деп соны айтамыз,
Еткені берекелі жұмыс болса.
Бұл айтқан ақылымда жалған бар ма?
Көріңдер миға салып бұрыс болса.

Бозбала шамшырақтай фанар болса,
Ішінде қалың топтың жанар болса.
Ақиқат адамдықтың белгісі сол,
Су берсең, балдай көріп қанар болса.
Ақылсыз кейбіреудің мінезі сол,
Бір сөзді екі қылып жамар болса,
Бұл саған айтқан, досым, өсиетім,
Жүре бер тындамай-ақ залал болса.

Достарыма

Жиырма бестен артық жас бар ма?
Ұйқыдан жаман қас бар ма?
Еріншектен жаман нас бар ма?
Ойландаршы, ағалар,
Шын жарыңнан артық дос бар ма?
Шын жолдасың ондайда
Жауға сені тастар ма?
Айта салған бір сырым,
Бірге жүрген достарға.

Жігіттерге

Бір дауа бір тарқасын арман-дертім,
Қалдырдым жігіттерге сөздің артын.
Жақсыға жасын сынап, ашық айтып,
Байлайық тиянаққа істің шартын.

Бұларға үлгі берген өзі сауап,
Қымбаттың арзан менен білер нарқын.
Көлденең көмейіме сөзім тоқтап,
Басылған талай жаннан біздің қарқын.

Осындай сөз айтты деп біреуге айтып,
Шығарар оқығандар сөздің дәрпін
Берерге ғылым жазып адам керек,
Біреу – мыс, біреу – қола, біреу – алтын.

Маңызын салмақтаған ар табылса,
Айтылмай неге қалсын менің атым.
Дана, надан – мағынасы екі түрлі,
Сарғайып сана, жүрек болар салқын.

Оқушым, айтушыдан болсын зият,
Ақыл менен ғылымның білсін парқын.
Астан жілік тістейсің, тойдан ілік,
Шарапатты жақсымен жүрсең жақын.

Сырлы сөз бен үлгілі жауап айтпай,
Надандар қай сезіммен болар ақын?
Мағынасы жолдастықтың қиын жатыр,
Ойласаң әуел бұрын құрбы хақын.

Шын жолдасың сыпайы сырттан мақтар,
Әуелі шын сырласың ішін ақтар.
Көзің жоқта сыртыңнан көмек болып,
Біреуге жамандауға ұят сақтар.

Оқуға жиһат қылған жігіттерге,
Азғантай мен жазайын ақыл дәптер.
Ұмытар жақсылығын ерден көрген,
Өрқашан жаман жолдас бастан аттар...

Құл болмас, құны кетпес кішіліктен,
Білімді терең ойлап сөзін саптар.
Ал енді қандай жанда тиянақ бар?
Ойласам, білген адам соны жақтар.

Бір дұшпан көре алмаған жамандаса,
Жете алса, жақсы жолдас сөзін ақтар.
Сыр шашпас жақсы жолдас таза жүріп,
Қайғыңа ортақ болар мойнын бұрып.

Тастамас жау қолына қысылғанда,
Өзіңмен жанған отқа бірге кіріп.
Шырқырап шыбын жанын бірге салар,
Мойнына бір дұшпаннан түссе құрақ.

Айнымас, кетпес толқып, жаннан қорқып,
Бәйгеге басын тігіп қалар тұрып.
Қызырға қырық кісінің бірі жарар,
Біткен жоқ қой жақсы адам елден құрып.

Адамға мал мен мансап жолдас емес,
Байлықпен шайқап төгіп, ішсең үріп,
Қазыңа басқан байлық арылғанда,
Алғандай қолдың кірін сумен жуып...

Жамандық жақсылыққа бірдей болып,
Жолдасың іші-тыстан болсын жуық.
Шын жүрек, таза тілек табылмайды,
Болмасын сырты күлкі, іші қулық.

Құдайдың бұйыртпаған нәрсесіне,
Кіріптар боп жүреді адам мұңлық.
Болмайтын өзі жалтақ, сөзі өсек,
Дос қайда айырылмастай тап мың жылдық...

ШЕРНИАЗ ЖАРЫЛҒАСҰЛЫ

Сөз сөйлеймін бөлмелеп,
Әр нұсқадан термелеп.
Сөйлеген сайын кетеді
Қызыл тілім өрмелеп.
Өлген адам тірілмес,
Әркімге келер бір кезек.
Құлағың сал да, тыңдай қал,
Қалағаның сөз болса.
Сейлемей қалар деп пе едің,
Біздің тұқым елгезек.
Асылдарға ой керек,
Шығаруға сой керек;
Жиырма бестің күнінде
Бозбалаға той керек;
Әр нәрсенің жөні бар,
Сұлу қызға бой керек;

Аттан аттың несі кем,
Өзі тарлан көк болса?
Ерден ердің несі кем,
Айтқан сөзіне берік болса?
Хандардан ханның несі кем,
Халыққа әділ серік болса?
Жалы кетсе мойнынан,
Жалы кетсе мойнынан,
Арғымақ ат шаба алмас,

Нардан туған жампозға
Арыса кіре сала алмас.
Көмексіз болса ер жігіт
Жалғыз теңдік таба алмас,
Жалғыздың ісі оңалмас,
Көптің ісі жоғалмас,
Асыл сойдың баласы
Тартысқан жерде сөз табар.

Екі сырттан ит болса,
Қой алдырмас қорадан.
Екі жігіт тең болса,
Ат жібермес арадан.
Қарындастың қайғысын
Қарап жүрер даладан.
Заман да келді қырыннан,
Қамынды же бұрыннан.
Сөйлеп жүрген тіл мен жақ,
Құр қалдырмай ырымнан.

Бөрімізге ай ортақ,
Қайырлы болса, бай ортақ,
Жақсы болса, би ортақ,
Құп жасаған көне ортақ.
Жаман адам не керек,
Жақсының елге бәрі ортақ.
Ел жабылып ішуге
Айдын-шалқар көл ортақ.

Ай батқан соң, күн ортақ,
Күн батқан соң, түн ортақ.
Алдыңғы өскен ағаға,
Жақсы болса, іні ортақ,
Жаман болса, кім ортақ?
Сөз тыңдауға мен ортақ.
–Ай, жігіттер, жігіттер,
Жердің жүзін қарасаң,
Мұнша неге кең болған?
Жеті мүше денеміз

Бір-біріне тең болған.
Төрт аяқты айуандар
Неге адамнан кем болған?
Жарық үшін күн болған,
Тыным үшін түн болған.
Тамашалап қарасаң,
Ай мен жұлдыз, күндіз, түн,
Орман, тоғай, от пен су,
Таң-тамаша, кім қылған?
Құрт-құмырсқа, ұшқан құс —
Бұл да басқа түр болған.

Ағайынның ішінде
Бір жақсысы бар болса,
Түртіп оны көре алмас;
Ол жақсы қолдан кеткен соң,
Басқа қиын іс түссе,
Ел қыдырып таба алмас.

Тостағанды қолға алып,
Айқай салған жиырма бес;
Шаншатұғын найзадай
Қытың еткен жиырма бес;
Шабатұғын қылыштай
Жылтың еткен жиырма бес.
Жиырма бестен өткен соң,
Орда бұзған отыз бес.
Отыз бестен өткен соң,
Қынсыз қылыш қырық бес.
Қырық бестен өткен соң,
Емен шоқпар елу бес.
Елу бестен өткен соң,
Әрмен-бермен алпыс бес.
Жетпіс беске келген соң,
Сексен беске жеткен соң,
Ұлың жүрер ұялмай,
Қызың жүрер тіл алмай,
Сол мезгілде жүрерсін
Белге соққан жыландай.

Сексен бестен өткен соң,
Тоқсан беске кеткен соң,
Шөңге болар түсіңіз,
Жылап тұрар ішіңіз,
Бойдан кетер күшіңіз.
Сол мезгілде болған-ау
Сыйлайтұғын кісіңіз.

МАЙЛЫҚОЖА

Жақсы болсын жұбайың

Көргенді жерден қыз алсаң,
Атыңды ерттер жүгендеп,
Далаға жүрер уақта
Керектінді түгендеп.
Түнде көрсең күндіздей,
Көңілің құшақ сүймендеп.
Көрсетеді көзіңе,
«Былтырғы берген инең» деп,
Құрала берер дүниең көп.
Билікті салсақ соған сал,
Бір сөз айтпа «бұл нең?» деп.
Жаман қатын қаптағы,
Жүнінді тауысар күйбендеп.
Аттершіден алғаны
Айна, тарақ, ірің боп,
Әлгің қайда деп айтсаң.
Бәлеге қояр сүйрендеп.
Белге соққан жыландай.
Амалын құрып күйрендеп.

Мандайыңа салған соң,
Соған күнің қалған соң,
Әркімменен бірдей деп,
Жасырасың күргейлеп.
Қыла ғой деген жұмысың,
Қилаға кетер сұрдай боп.
Ауыл көшсе «ал-алдап»,

Артасың жүгін амалдап,
Өзіңе жүкті жидырап,
Ол қозғалыс табандап.
Ел жатарда ас жейсің,
Шикі қылса шабандап.
«Сен құрттың мені» дер,
Тағы өзіңді жамандап,
Демінді зорға аласың,
Өліп-талып шамалдап.

Жақсы болса қатының,
Ер егізің – жақының...
Жан денең де жай тауып,
Тола да болар ақылың.
Өзіңе керек жұмыстан,
Көрмейсің істің қапылын,
Сол секілді әйелдің
Алтынға беріп болмайды,
Шаштарының әр қылын.

Жаман болса қатының,
Ұқсайды тілі шешекке,
Ызаға толар қос өкпе,
Әр жұмысты қылғанда,
Жолықтырар кесетке.
Жамбасың үйір боп кетер
Жастығы қатты төсекке,
Қаншама жақсы сөз айтсаң,
Алмайды оны есепке.
Арманда өтер өмірің –
Артылғандай есекке.
Жақсы қатын жігіттің,
Кесектен соққан кентіндей,
Дүниенің тұйық ментіндей,
Сары майға былғаған
Алуа, шекер, жентіндей.
Шоқтығы биік ат мінсең,
Көкпарда көңілің еркіндей.

Шолпан жұлдыз жар алсаң,
Кіргізеді көркінді-ай.
Қызықтықпен өткен күн
Болмай кетер бір күндей.
Алғаның жаман жолықса,
Қайтесің дүние шіркінді-ей?!

Қатының жаман жолықса,
Халық ішінде қатты дақ,
Қыз алмаққа саған бақ.
Сондай жаман боп тұрып,
Сөйлеуін қоймас шалықтап.
Қамшыңды берсең қолына,
Тапсыра алмайсың еш нәрсе,
Бұрыннан сырын алып қап,
Өз отаның болған соң,
Кете алмайсың қалықтап.
Сондай, сірә, күн болса,
Мың қой қырқып жүн болса,
Арқаң тұсау, қап жазы
Базардан сатып алып бақ.
Онының да тоздырар,
Сандыққа құлыптан салып бақ.
Жұмсаудан жағың талады,
Ісінің көріп шаласын.
Бір желеуді айтады
Көре тұра нанасың.
Тағы да өзі сыр берер,
Анығына қанасың.
Ақырын Құдай ондар деп.
Бар үзірі сол-дағы,
Тауып берсе баласын!
Алғаның жаман жолықса,
Үйіңнің іші шаң болар,
Ісіңнің бәрі қам болар.
Сол әлімен тұрмайды,
Киім таңдап паң болар,
Әңгіме-жанжал қоздырар,
Өзгеден өзін оздырар.

Жиынға киер жібекті,
Тезек теріп тоздырар.

«Қай жеріңмен тойдым?» – деп,
«Не көрсетіп қойдың?» – деп.
Тағы өзінді жазғырар.
Айтқанына қоғам боп,
Дүнием болсын соған деп,
Үстінде болар жан-тәнің.
Қатыны жақсы адамдар,
Тез қартайып қарымас,
Өтетұғын өмірге,
Қатыннан жақын табылмас.
Іші-сырты тең сұлу
Әйел емес, үр деңіз,
Ондай үрге жолыққан,
Ол үзірде жүр деңіз.
Бас, бәдені жарасқан,
Әйелдің аты бір деңіз,
Сол секілді жары бар,
Үр құшқанмен тұр деңіз.

Іші-тысы тең жаман,
Қап-қара батпақ лай-ды.
Оған душар болғандар
Өкінішпен жылайды,
Тілеу тіле, жігіттер,
Жақсы қылсын жұбайды,
Алғаның жаман жолықса,
Қайтесің дүние шұрайды?
Алған жары жігіттің
Қап-қара болса мескіні,
Айдан аппақ сұлудың,
Тең келмес оған ешбірі.
Қара қойдан оза ма,
Мақтасаң ақ ешкіні?

Алдымдағы жақсылар,
Жаман қатын жігіттің

Тоздырады табанын,
Тар қылады заманын,
Жақсы қатын жігіттің
Адам қылар жаманын,
Ұшқыр қылар шабанын.

Жақсы адам қартайса

Жақсы адам қартайса,
Көңілінде хат болар.
Жаман адам қартайса,
Бықсып бір жанған шоқ болар.
Жақсы қария белгісі
Жанып бір тұрған шам болар.
Жаман қария қартайса,
Қайрақ боп қалған сал болар.
Әдепті өскен бозбала
Ырғалып тұрған тал болар,
Әдепсіз өскен бозбала
Жүрген жерің шар болар.
Жапанның бәрін болжайсың,
Төбенің шықсаң басыңа,
Басыңа дәулет келеді
Жақсының ерсең қасына,
Мезгілінде қонақтап,
Дәулетсіз ұшқан қаршыға
Басыңа қиын іс түссе,
Немере, дос келмес қасыңа.
Заты жоқ жерден қыз алсаң,
Перзентің толмас аршыңға.
Дүниеге екі келмейді
Шапқанда атың қаншама.
Әркім болмақ ағайын
Қайнаған қазан, асына.
Өзіңе де сауда бар
Өлгенді көріп жасыма.
Сарқырар сулар сағадан,
Асыл сөз шығар данадан.
Жалған мақтанса сөз шығар,

Ақылы жарым шаладан.
 Әркім-ақ тоқып өсер
 Ата менен анадан.
 Бұлбұл торғай жарасар
 Сәпенде тұрып сайраған.
 Шалшыққа біткен тал жаман,
 Қайырсыз біткен мал жаман.
 Ел қадірін ойламай,
 Есіріктеген шал жаман.
 Есіріктің белгісі
 Дарияға есек жалдаған.
 Орнына келмейді
 Өтірік сөзді жалғаған.
 Ақшасы көптер базардан.
 Қымбат бұйым таңдаған.
 Арзан бұйым паспаға
 Қалімшіден қалмаған.
 Баянды дәулет сүре алмас,
 Баласы тілін алмаған.
 Өз күшіңе сенбесең
 Көтерме көптің салмағын.
 Балдақсыз сойыл басқа еңбек
 Көтере шаршап қалмаған.
 Ас қайырып болмаса,
 Азар да болар жан-жағың.
 Теңізіне малтығып,
 Суына кетпе арманның.
 Шешесі қызын мақтаса,
 Оған, сірә, бармағын.
 Жеңгесі, сірә, мақтаса,
 Әжеп болар алмағың.
 Жақсы болса алғаның,
 Қоғамды болар жан-жағың.
 Жаман болса алғаның,
 Үйіңнен кетпес жанжалың.
 Бала-шаға, отаның
 Орнаған бау-шаршағың.

ҚОЖАБЕРГЕН ЖЫРАУ

Жас келіндерге

Отбасының ұйытқысы,
 Қайын атаң мен қайын енең.
 Сыйлап жүрсең соларды,
 Кем болмайсың ешкімнен.
 Қайын енеңді күт келін,
 Бағады ол болады.
 Енеңнің күші өлшеусіз,
 Демеушің ғой табанды.
 Қайраты кетсе бойынан,
 Түртпектей берме пананды.
 Мендетеді кәрілік,
 Қайтсең-дағы адамды.
 Тату бол қайын анаңмен,
 Ойлан, қара санаңмен.
 Жасы ұлғайған кәріңді,
 Сыйла барлық балаңмен.
 Қайын атаң мен енеңді
 Болма келіп сөгетін.
 Еңкейіп кетті демесе,

Жәрдемі бар беретін.
 Шақырма ашу қарттарға,
 Өзің де сондай боласың.
 Ойла, келін, артыңды,
 Сөз ұғатын баласың.
 Сіздерге бұл өсиет,
 Қожаберген бабаңнан
 Өнеге алма тірлікте
 Шайпау менен наданнан.

Шаңырақ иелеріне

Жас шаңырақ иесі,
 Айтқаныма құлақ сал.
 Біз сияқты атаңның,
 Өсиет сөзін ұғып ал.

Өздерінді әлпештеп,
Өсіріп еді ата-анан.
Сол қарттарға кейін де,
Тимесін тілің қатадан.
Аялап күтсең кәріңді,
Сыйлайды сені жат адам.
Тірлікте зиян көрмейсің,
Үлкендер берген батадан.
Тісі түсіп саудырап,
Екі көзі жаудырап,
Келіннен көріп қағажу,
Қалмасын шешен қалжырап.
Отырған жері – береке,
Өзінді тапқан ананның.
Шаңырақтың құты ғой,
Қамқоры сол баланның.
Жағдайына қарасаң
Атаң менен ананның,
Сүйген құлы боласың
Жаратушы Аллаңның.

МАРАБАЙ ҚҰЛЖАБАЙҰЛЫ

Сөйле дедің біздерге,
Біз сөйлейік сіздерге.
Кімдер бар да, кімдер жоқ,
Келесі наурыз, күздерге.
Қарағай басы қу болар,
Жау белгісі ту болар,
Ел ішінде жалғыздың
Көкірегі шер болар.
Атадан туған ұл болар,
Анадан туған қыз болар.
Су қатайса, мұз болар,
Жас өтіп, жылың күз болар.
Күз өткен соң не болар,
Аязды ақпан қыс болар,
Өткен өмір адамға

Ұйқыда көрген түс болар.
Асыл туған жақсының,
Ақыл-ойы кең болар.
Ел аузында сөз болар.
Атадан жаман туғанның,
Ақыл-ойы кем болар.
Сөз кезегін берген соң,
Сөйлеп өткен жөн болар.
Жиналып бәрің келіпсің
Алқалаған әлеумет,
Жақсы көрген құрбының
Қуанышты тойына.
Той қызықты болады,
Ортасы толса ойынға.
Ойын түрі басталса,
Сый-сипаты тасталса,
Қыз бен жігіт қосылып,
Қоңырлатып ән салса.
Домбырадан күй төгіп,
Балаусадай балқытса,
Құйқылжытып қалқытса.
Той қызықты болады,
Табак тартса сәнімен.
Өлең айтса келісер,
Тамылжыған әнімен...

КӨТЕШ АҚЫН

Қартайғанда қатының дұшпан болды
Баласымен бірігіп қысқан болды,
Келін деген бір дұшпан тағы шығып,
Біреуі іштен, біреуі тыстан болды.

Қартайғанда қатының қазба дейді,
Келін менен балаға жазба дейді,
Ат болса, айғыр болса солар мініп,
Шолақ байтал қақбасқа аз ба дейді.

«Бала, бала!» деуменен мазалымыз.
Баладан болар білем ажалымыз,
Баламызға жалынсақ жан сақтар ек,
Келін деген даяр тұр тажалымыз!

ШӘНГЕРЕЙ БӨКЕЕВ

Жігіттің болса алған жақсы жары,
Сен болсаң бір Аллаға еткен зары.
Баладай риясыз еркелеген,
Сен болсаң тағы сонда ынтызары.
Құлқынға құмарланып құшқаныңда
Шайқалып тұрса алтын сырғалары...
Қамшаты барқыт төбе қырын киген
Қадалса империал һәм динары.
Ақылы жамалына болса лайық,
Жігіттің сол емес пе жан дидары?
Көлдерге ат ойнатып, құс шүйгенде,
Адамның болса әзілдес құрбылары.
Болғанда жарың сондай, құрбың мұндай,
Бозбала, деп біліңіз бағың бары.
Делбеймін көңілімде жалғыздықтан
Бір хақ деп қашаннан да жалғыз жары.

АҚТӘН КЕРЕЙҰЛЫ

Біріншіден не жаман?
Білімсіз болған ұл жаман.

Екіншіден не жаман?
Ананың тілін алмаған,
Қасарысқан қыз жаман.

Үшіншіден не жаман?
Үш жерінен бұғызып,
Көрге салған сол жаман.

Төртіншіден не жаман?
Төресін әділ бермеген.

Бесіншіден не жаман?
Парақор болған би жаман.

Алтыншыдан не жаман?
Алғашқы алған әйелін
Көп ішінде күңілдеп,
Тіл алмаған сол жаман.

Жетіншіден не жаман?
Жеткіншектеп оқ тиіп,
Жетпей қалсаң сол жаман.

Сегізіншіден не жаман?
Серке санды ат мініп,
Сергелдең болған жол жаман.

Тоғызыншыдан не жаман?
Торғайдай болған бір басың,
Топқа түскен сол жаман.

Оныншыдан не жаман?
Оймақ ауыз, қиғаш қас,
Бір перзенттің жоғынан,
Мұңлық болған сол жаман.

***

Жалғыздықтың белгісі,
Өзіне-өзі сенбеген.
Палуандықтың белгісі,
Өнермен өрге өрлеген,
Сақилықтың белгісі,
Халықтың қамын көздеген,
Әкімдіктің белгісі.
Тентекті жиып жөндеген,
Қаттылықтың белгісі,
Халықтың көңілін көрмеген.
Жамандықтың белгісі,
Қаумаға басы енбеген.
Төреліктің белгісі,
Аяғын басып жүрмеген.

Сұлулықтың белгісі,
Көргендер аңсап шөлдеген.
Жігіттіктің белгісі,
Мезгілсіз жүрген көлденең,
Екі талай болғанда,
Айқын жүйрік терлеген.
Кейбір жаман жыршылар
Әншейінде ақтарып,
Сатып жүр жырын теңгеден.
Менің сөзім аяусыз,
Аға менен жеңгеден.
Құлақ қойып тындасан,
Зейін қойып танбасаң,
Менің сөзім, қошемет,
Көңіліңді делбеген.
Билік пенен жыр басқа,
Өнердің түрі әр басқа,
Ортаға сөзді салайын,
Сағыңыз бізден сынбасқа.
Жігіттің қайтар базары,
Өнерін білген бұлданып,
Шығарып тұрса қымбатқа,
Арзан сөзден ала бер,
Дүния, шіркін жолдас па?!
Мысал етіп толғайын,
Жаманға айтсаң бір сөзді,
Келмейді сөзің татымға.
Жақсылығың жамандық,
Үлкейіп шығады басымға...
Жақсы сөзден жай айтып,
Мейманды үйден қашырма.
Сөйлес десе қонағын
Үйде отырып айкайлап,
Не сұрайсың? – айтынба.
Барым, – деп берсең ол қонақ,
Риза болад шай-суға.

Түсінгенге сөздерім,
Құлағыңа хат болар.

Түсінбейтін жаманға,
Мал қимайтын сараңға,
Айтқаның мен айтпаған,
Бәрі бірдей сап болар.
Кейбір, кейбір жамандар,
Мал қимайтын сараңдар,
Жыршыменен қас болар.
Зересі шығып жыршыдан,
Үндеместен тас болар.
Ақ, қараны айырған,
Қағазға жазған хат болар.
Шешендерді сынаған,
Тізелескен дау болар.
Ер жігітті сынаған,
Қарсы шапқан жау болар.

Кейбір, кейбір жамандар
Тақылдатар таңдайын,
Қыламын деп мал жайын.
Қайдан білсін о қонақ
Ол кісінің қандайын.
Ер жігітті білгесін,
Көп дәмәтер сауыр деп.
Қонақ іздеп қонады,
Аты шыққан ауыл деп.
Көп аралап жүргесін,
Сол мінезді білгесін,
Сүйкенбейтін әркімге,
Қарап жүрген тәуір деп.

***

Аққулар көркем көрінер,
Айдын шалқар көлдегі.
Құралайдың балдары,
Бұл да көркем көрінер.
Орғып қашқан шөлдегі.
Қатарланған қалың көш,
Бұл да көркем көрінер,
Сағым шалған белдегі.

Қыз, жігіт көркем көрінер,
Қалың дара елдегі.
Аруанадан туған кез еркеш,
Бұл да көркем көрінер
Айт-айт деген жердегі.

Қыз бала көркем көрінер,
Беттегі нұрлы қаныменен...
Еділ көркем көрінер,
Жағалай біткен талменен.
Арғымақ көркем көрінер,
Өкпе, бауыр, жалменен.
Жиналып келген көпшілік,
Аз айтты деп сөкпендер,
Еркінше даусым шықпады,
Осылай айттым жайменен.

***

Бөтен тонын жамылса,
Көкірегі қабынса,
Теріс қабаққа бағынса,
Ажалы жеткен майталман,
Көп ұзамай табылса,
Бұл – сұр мергеннің реті.
Ер жігіт елін меңгерсе,
Жетімдерге жем берсе,
Жесірлерге жер берсе,
Алдында тентек жөнделсе,
Әділдігін ел көрсе,
Бұл – азаматтың реті.

***

Аяғына қан түссе,
Айырылар жүйрік ағыннан.
Турасынан мертілсе,
Тұлпар қалар қарғыннан.
Көтермешің болмаса,
Топта туың жығылған.
Көмекшіңіз болмаса,

Бәйгеден атың қалынған.
Айдын көлден сән кетер,
Айырылса қу мен қазынан.
Аспанның нұры тамбаса,
Көп қалады шабыннан.

Қонысына бақпаса,
Аруана қалар сауыннан.
Денеден артық жүк артса,
Нар да қашар ауырдан.
Бағым болып қолға өссе,
Нәндік қалар аюдан.
Парақор болып құнықса,
Әділдік қалар ханыңнан.
Оғыда байлап сенбеніз,
Торығар көңілің залымнан.
Жасы жетіп меңдесе,
Ер айырылар қарудан.
Сәні болмас бұлбұлдың
Саясыз жерге саз ұрған.

***

Қаумалап халқым келген соң,
Селдетпей топан жел сөзді,
Көрінбейін бекер жек.
Таңдайына татымас,
Абыл менен Нұрымнан,
Дәніккен жұртым секер жеп.

***

Азғын тартар қаз бен қу,
Суалса айдын көлдері,
Өзеннің бойы құлазыр,
Жайлаған кетсе елдері.
Тиянақ кетер дариядан,
Бұзылса шалқып сендері.
Дарияға кеме жүзе алмас,
Құрсаулы кетсе шеңбері.
Айдынды туған ер жігіт,

Кемшілік табар майданда,
Семсері кетсе белдегі.
Нұрқасым, Қорек заманда,
Ниеті таза, көңілі хат,
Жаралған абзал пенде еді.
Айран болады екен ақылын
Қолыңнан кетсе сенгенің.

АСАНҚАЙҒЫ СӘБИТҰЛЫ

Есті көрсең кем деме,
Бәрі түйгын табылмас.
Қарындасты жамандап,
Өзіңе туған табылмас.
Адам өзі айтар деп,
Көңіліңді салмағын.
Нәпсі алдаушы дұшпанның
Насихатын алмағын.
Бакыты оянған ерлердің
Әрбір ісі оң болар.
Дәулеті күнде артылып,
Не қылса да мол болар.
Тазылары түлкі алып,
Қаршығасы қаз іліп,
Сөз сөйлесе жөн болып,
Не десе де жарасар...
Арғымаққа міндім деп,
Артқы топтан адаспа.
Күнінде өзім болдым деп,
Кең пейілмен таласпа.
Артық үшін айтысып,
Достарыңмен санаспа.
Білімім жұрттан асты деп,
Кеңессіз сөз бастама.
Женемін деп біреуді,
Өтірік сөзбен қостама.

ҚАЗТУҒАН ЖЫРАУ

Белгілі биік көк сенгір,
Басынан қарға ұшырмас.
Ер карауыл қарар деп,
Алыстан қара шалар деп,
Балдағы алтын құрыш болат,
Ашылып шапсам дем тартар,
Сусыным қанға қанар деп,
Арғымақтың баласы,
Арыған сайын нық жортар,
Арқа мен косым қалар деп,
Ақ дария толқын күшейер,
Құйрығын күн шалмаған балығым,
Ортамнан ойран салар деп,
Азамат ердің баласы
Жабыққанын білдірмес,
Жамандар мазақ қылар деп!

ДОСПАМБЕТ ЖЫРАУ

Қоғалы көлдер, қом сулар
Қоныстар қонған өкінбес.
Арыстандай екі бұтын алшайтып,
Арғымақ мінген өкінбес.
Кілең бұздай кілшейтіп,
Көбелер киген өкінбес.
Жұпарын қардай боратып,
Арулар құшқан өкінбес.
Торы төбел ат мініп,
Той тойлаған өкінбес.
Құрама шапшақ көп қымыз
Құйып ішкен өкінбес.
Екі арыстан жау шапса,
Оқ қылқандай шаншылса,
Қан жусандай егілсе,

Аққан судай төгілсе,
Бетегелі Сарыарқаның бойында
Соғысып өлген өкінбес!

ШАЛКИІЗ ЖЫРАУ

Шығырмақ бұлт жай тастар,
Ағытқан қойды жол бастар.
Ақ желкенді жел бастар.
Ғадыл төре ел бастар,
Батыр жігіт жау бастар,
Аға жігіт қол бастар,
Шешен адам сөз бастар.
Құсты жисаң бүркіт жи,
Қыс тоныңды түлкі етер.
Бір жақсымен дос болсаң,
Азбас, тозбас мүлкі етер.
Бір заманмен дос болсаң,
Күндердің күні болғанда,
Жімле ғаламға күлкі етер.

***

Асқар, асқар, асқар тау,
Асқар таудың сол бүркіт
Ылдидың анын шалар ма,
Далада сұңқар түлесе,
Жүніне, қарға жолар ма,
Атайы ердің баласы
Атадан жалғыз тудым деп,
Басына қиын іс келсе,
Ісін көпке салар ма?
Атаның ұлы ерлерге
Малыңды бер де, басың қос.
Басыңды қос та, бек сыйлас,
Күндердің күні болғанда,
Басың жауда қалар ма!

***

Қоғалы көлдер, қом сулар,
Кімдерге қоныс болмаған,
Саздауға біткен қара ағаш,
Кімдерге сайғақ болмаған,
Жағына жалаң жібек байлаған
Арулар кімнен қалмаған.
Жағы түкті жылқы айуан
Иесін қайда жаяу салмаған.
Жалп-жалп еткен жапалақ
Жазыда кімге жолдас болмаған.
Сар шымшықтай шырлатып
Ғазырейіл кімдерге құрық салмаған,
Сакалына сары шіркей ұялап,
Миығына қара шыбын балалап,
Жазыда мал іздеген қазақтың
Басы қайда қалмаған.
Күлелік те ойналық,
Киелік те ішелік,
Мынау жалған дүние
Кімдерден кейін қалмаған!

БҰХАР ЖЫРАУ

Бірінші тілек тілеңіз,
Бір Аллаға жазбасқа!
Екінші тілек тілеңіз,
Бір шұғыл пасық залымның
Тіліне еріп азбасқа!
Үшінші тілек тілеңіз,
Үшкілсіз көйлек кимеске!
Төртінші тілек тілеңіз,
Төрде төсек тартып жатпасқа!..
Бесінші тілек тілеңіз,
Бес уақытта бес намаз,
Біреуі қаза қалмасқа.
Алтыншы тілек тілеңіз,
Алпыс басты ақ орда
Ардақтаған аяулың

Біреуге олжа болмасқа!
 Жетінші тілек тілеңіз,
 Желкілдеген ту келіп,
 Жер қайысқан қол келіп,
 Сонан сасып тұрмасқа!
 Сегізінші тілек тілеңіз,
 Сегіз қиыр, шартарап
 Жер тұлданып тұрмысқа!
 Тоғызыншы тілек тілеңіз,
 Төреңіз тақтан таймасқа!
 Токсандағы қарт бабаң,
 Топқа жаяу бармасқа!
 Оныншы тілек тілеңіз,
 Он ай сені көтерген,
 Омыртқасы үзілген,
 Аязды күнде айланған,
 Бұлтты күнде толғанған,
 Тар құрсағын кеңейткен,
 Тас емшегін жібіткен,
 Анаң бір арқырап қалмасқа!
 Он бірінші тілек тілеңіз,
 Он бармағы қыналы,
 Омырауы жұпарлы,
 Иісі жұпар аңқыған,
 Даусы кудай саңқыған,
 Назыменен күйдірген,
 Қылығымен сүйдірген,
 Ардақтап жүрген бикешің,
 Жылай да жесір қалмасқа!

***

Жар басына қонбаңыз,
 Дауыл соқса үй кетер.
 Жатқа тізгін бермеңіз,
 Жаламенен бас кетер.
 Жаманмен жолдас болсаңыз
 Көрінгенге күлгі етер,
 Жаксымен жолдас болсаңыз,
 Айырылмасқа серт етер.

Ит жүгіртіп, құс салсақ,
 Киген тоның түлкі етер,
 Сыпайы сырын білдірмес,
 Ақырын ғана бүлк етер.

***

Көш бастау қиын емес,
 Қонатын жерде су бар.
 Қол бастау қиын емес,
 Шабатын жерде жау бар.
 Шаршы топта сөз бастау қиын,
 Шешуін адам таппас дау бар.

***

Жал, құйрығы қаба деп,
 Жабыдан айғыр салмаңыз!
 Қалың малы арзан деп,
 Жаман қатын алмаңыз!
 Жабыдан айғыр салсаңыз,
 Жауға мінер ат тумас.
 Жаман қатын алсаңыз,
 Топқа кірер ұл тумас.
 Жаман қатын алғаның –
 Төркініне бере алмай,
 Төсегіне жата алмай,
 Тең құрбысы келгенде,
 Оңды жауап қата алмай,
 Жалғанда қор болғаның.
 Таудан аққан тас бұлақ,
 Тасыса құяр теңізге,
 Қанша малы көп болса,
 Бай куанар егізге.
 Жаманнан жақсы туса да,
 Жақсыдан жаман туса да,
 Тартпай қоймас негізге.

***

Жакын жерден шөп жесе
Жердің сәнін кетіреді,
Ағайынның аразы
Елдің сәнін кетіреді,
Абысынның аразы
Ауыл сәнін кетіреді.

***

Бұл, бұл үйрек, бұл үйрек,
Бұл үйрекей болыңыз,
Судан суға шүйгумен
Көлден көлге қоныңыз.
Байлар ұғлы шоралар
Бас қосыпты десін де,
Маң-маң басып жүріңіз,
Байсалды үйге түсіңіз.
Айнала алмай ат өлсін,
Айыра алмай жат өлсін.
Жат бойынан түңілісін,
Бәріңіз бір енеден туғандай болыңыз.

***

Алла деген ар болмас
Ақтың жолы тар болмас
Тар пейілді кеңімес,
Кең пейілді кемімес.
Берем деген құтылмас,
Берік байлаған шешілмес,
Қазулы жолдар көмілмес,
Қартайсаң қарт бабанды сыйлай бер,
Күндердің күні болғанда
Кімдер де кімнің дейсін белі бүгілмес.

***

Қара арғымақ арыса,
Қарға адым жер мұң болар,
Есіл көзден нұр тайса,
Бір көруге зар болар.

Батпақты сайға су түссе,
Атың арып келгенде
Өткел бермес кешерге,
Қайырсыз итке мал бітсе,
Аңқаң құрып келгенде
Саумал бермес ішерге.
Жаман болса алғаның,
Һәммәтлі туған есіл ер,
Киім пішсе ол қатын,
Жағасы кетер көнтіп,
Етегі кетер салпып,
Үлгі болмас пішерге.

***

Айналасын жер тұтқан
Айды батпас деменіз,
Айнала ішсе таусылмас
Көл суалмас деменіз.
Құрсағы құшақ байлардан
Дәулет таймас деменіз,
Жарлыны жарлы деменіз,
Жарлы байға тең келіп,
Жайлауға жарыса көшпес деменіз,
Жалғызды жалғыз деменіз,
Жалғыз көпке теңіліп,
Бір жапанда соғысып,
Кегін алмас деменіз.
Құландар ойнар қу тақыр
Қурай бітпес деменіз.
Қурай бітпес құба жон
Құлан жортпас деменіз.
Құрсағы жуан боз бие
Құлын салмас деменіз.
Құлық туған құлаша
Құрсақтанбас деменіз.
Қу таяқты кедейге
Дәулет бітпес деменіз.

ШАУЫПКЕЛ ШЕШЕН

Батпағы бар көлдерден,
 Су ішетін сай артық.
 Қамшылатқан шабаннан,
 Өзі жүрген тай артық.
 Ас болмайтын арықтан,
 Достың берген наны артық.
 Жаманмен жолдас болғанша,
 Аулақ жүрген көп артық.
 Әділ бидің кегі жоқ,
 Білімді туған жігіттің,
 Әділ биден кемі жоқ.

ШАЛ КҮЛЕКЕҰЛЫ

Саясы жоқ бәйтерек –
 Саздауға біткен талмен тең.
 Жаксы ағаңыз бар болса,
 Алдыңда сары бермен тең.
 Ағайының көп болса,
 Ұры бір шеру қолмен тең.
 Ақылсызға сөз айтсаң,
 Алды бір тұйық жармен тең.
 Молдадан сабақ алсаңыз,
 Алуа-шекер балмен тең.
 Пайдасы жоққа жалынсаң,
 Семіз жемқор малмен тең.
 Жаксы қатын алсаңыз,
 Төбеңнен жауған нұрмен тең.
 Жаман қатын алсаңыз,
 Маңдайға біткен сормен тең.
 Уайымшыл жігіттер –
 Кең дүниесі тармен тең.
 Уайымсыз жігіттер –
 Қара бұлан нармен тең.
 Жетесі жаман жігіттер –
 Токсандағы шалмен тең.

Жаманнан көрген қорлығың
 Көкірекке біткен шермен тең.
 Бір қалған сол көңілің
 Қаңтарда қатқан мұзбен тең.

***

Пасыл да пасыл, пасылман
 Аққа құлпы жасылман,
 Жақсыға сырым жасырман,
 Жаманға, сірә, бас ұрман,
 Мен бір шапқан жүйрік ат,
 Бір желіксем басылман.
 Өттің бір дүние өттің-ай,
 Теңселе басып кеттің-ай,
 Мен бір жүрген жорға тай,
 Жылжи да басып кеттім-ай.
 Домбыра қолда қарағай,
 Қолға да оны алған соң,
 Әріден бері салам-ай,
 Жоғары мен төменге,
 Ылди менен өреңге,
 Даңқым жеткен баламын,
 Шын ажалым жеткен соң,
 Сызықтан мәлім өткен соң,
 Айтпасам да, жарандар,
 Мен де бір күн өлем-ай.
 Түйе деген бір мал бар,
 Тамағы тойса көп кетер,
 Қас жаманның белгісі
 Жиын тойға барғанда
 Тамағына өкпе етер,
 Өкпелейім деп кетер.
 Нәпсің бір көкжал бөрідей,
 Иманың бағлан қозыдай,
 Егер тыю салмасаң,
 Иманыңды жеп кетер.
 Ел елдетер, елдетер,
 Ашылған тұман желдетер,
 Жақсылардың алдында

Біразырақ сөйлесем,
 Онан да менің нем кетер.
 Өлгеннен соң басына
 Топырақ үйіп белгі өтер,
 Белгі еткеннің белгісі
 Көміп бір тастап ел кетер.
 Қайырсақ та сазда өтер,
 Қаңқылдаған қаз да өтер,
 Үш ай тоқсан жаз да өтер,
 Ақ бетіне қан құйған,
 Орамалын дәл құйған,
 Ерініне бал құйған,
 Қылықты туған қыз да өтер.
 Домбыра қолда қарағай,
 Қолға да оны алған соң,
 Жүйрік туған ағаңыз,
 Арыдан бері тербетер.
 Базарға барсаң бақ білер,
 Базардағы береннің
 Әр бағасын сарт білер,
 Өткен менен кеткенді
 Көп жасаған қарт білер,
 Жолдың алыс-жуығын
 Белі де жуан ат білер,
 Біреуді жақсы демесең,
 Біреуді жаман демесең,
 Бұл дүниеден өткен соң,
 Шын дүниеге жеткен соң,
 Көтеріп көрге салған соң,
 Көр қараңғы болған соң,
 Кімнің жақсы, жаманын
 Бір Жаратқан хақ білер.
 Адамзаттың белгісі
 Бұл дүниеден өтері,
 Өлгеннен соң белгілі
 Тірлік бір жауап бітері,
 Бұл айтқан сөз, құрбылар,
 Бір күні болар керегі.
 Басты бір аяқ қылады

Бір Алланың шебері.
 Бақытты жігіт қол бастар,
 Шешен жігіт дау бастар,
 Әлемнен озған ала аяқ
 Озып бір кесте ойқастар.
 Күнінде артықша туған жігіттер
 Жарысқа салмай кім тастар.
 Елінде жақсы жігіттің
 Алыста даңқы зор болар,
 Мен сөйлейін, мырзалар,
 Сөйлемесем бұл жерде
 Қадірлі сөзім қор болар.

Қыздар туралы

Жиырмаға жеткен қыз кәрі болар,
 Өңі кетіп шырайы сары болар,
 Ер елуге жетсе де айыбы жоқ,
 Әр уақытта біреудің жары болар.

Қыз он беске жеткенде мау тартады,
 Ата менен енеге жау тартады,
 Екі көзі ел көшсе төңіректе,
 Шарасыздың күнінен жүк артады.

Қыз он беске жеткенде талма мойын,
 Он алтыда қыздардың қылса тойын.
 Он алтыдан асқан соң болмайды ойын.

Қыз он беске жеткенде кесте алады,
 Жаман менен жақсыны еске алады,
 Жиырмаға жеткенде тәйке деген,
 Аюша жиған майын төске алады.

***

Екі қатын алғанның дауы үйінде,
 Жаман қатын алғанның жауы үйінде,
 Жақсы қатын алғанның тойы үйінде,
 Жаман қатын алғанның соры үйінде.

Салақ әйел ауы да болар тесік,
Қолын тығып қасуға оңай десіп,
Тағдырда мандайында жазған болса,
Табиғаттың ісіне амал нешік.

***

Кез болса ер жігітке жақсы қатын,
Жаксы қатын шығарар ердің атын.
Жаман болса өз қылған істерімен
Еріне қалдырады жаман атын.

Жаксы сол ерін күліп шаттандырса,
Атқарып тапсырмасын мойнына алса.
Ері жоқта күйзелтпей шаруасын
Ағайын, көршілерін жадына алса.
Сапардан ері келсе үиге кіріп,
Жылы жүзбен қарсы шығып қолын алса.

***

Ашу – дұшпан болғанда, нәпсі – жауын,
Ақыл – тұрған алдында асқар тауын,
Жүрекке ашу келіп толған шақта,
Дененің біле алмассың ауру-сауын.

Ойласаң мың бір пәле тілден туған,
Шешендер топ ішінде тілді буған,
Бір адам қателікпен сөз сөйлесе,
Жабылып мың бір пәле соны қуған.

Жігіт туралы

Бір жігіт бар – құр жан,
Бір жігіт бар – тірі жан.
Бір жігіт бар – жігіт жан.

Құр жан дейтін жігіт –
кеудесінде жаны бар, еш нәрсені
бітірмейді.

Тірі жан дейтін –
бар тапқанын киім мен асқа сатар,
жакын көрген досын жатқа сатар,
Қызыл белбеу, шоңқима етік, үкі тағып,
әркімді бір сықак қылар;
жігіт жан дейтін жігіт –
сегіз қырлы, бір сырлы болар.

Әйел туралы

Қарауыл қана дейтін бір қатын болады:
таңертең тұрады, түндікті оңынан ашады,
кетіп бара жатқанға көз салып,
өтіп бара жатқанды адал алады.

Екінші әйел – қыналы бармақ дейтін:
аз нәрсені көптей қылады,
көп нәрсені көлдей қылады,
киіміне кір жұқпайды,
асына қылшық тұрмайды,
дүниесінің бәрі таза болады,
ерінің бары, жоғын білгізбейді.
Ер егіз, еңбексіз жалғыз деген,
осы тапайлы ердің қолына түседі.

Үшінші – ашып атар, жатып ішер...
бастама етік көрпілдек,
сиыр жапасы сырпылдақ,
сормандай ерге жолығады.

***

Алғаның жаксы болса қара жердей,
Жаксыменен сырласаң шыққан өрдей,
Өтпес пышақ, шабан ат, жаман қатын,
Аң алмаған күйшіл құс – бәрі бірдей.

Алғаның жаксы болса қорғандай-ды,
Жаман болса қайтесін, сормандай-ды,
Атың жүйрік, алғаның жаксы болса –
Астында жылжып жүрген жорғандай-ды.

Көшкенде жақсы қатын атқа желер,
Жаман қатын байының сөзін бөлер.
Жаман қатын белгісін тағы айтайын,
Ауыл үйін тіккенде көші келер.

Тындасаң жақсы кеңес құлақ құрышы,
Тәтті ұйқы, қалың төсек жанның тынышы
Жүйрік ат, түзу мылтық, сұлу қатын,
Мал мен перзент — адамның дәулет құсы.

***

Жақсы әйел байын түзеп сылақтайды,
Өз байынан басқаны ұнатпайды,
Үйіне мейман түссе хош келдің деп,
Еш адамнан рұқсат сұратпайды.

Жаман әйел байымен ұрысады,
Мейман келсе қабағы тырысады,
Бұл үйден шай ішкенмен оңбассың деп,
Мейман байғұс басқа үйге жылысады.

Жақсы әйел дәулетіңе жөн келтірер,
Әйелің долы болса күнде өлтірер,
Жақсыдан жаман туған бала болса,
Атаға үйде жатқан сөз келтірер.

Жақсы әйел айтқан сөзді кектей қоймас,
Осал жігіт әйелге беттей қоймас,
Жауыз қатын қабаған ит сияқты
Ер жігіттің түбіне жетпей қоймас.

***

Ата-анаңның қадірін
Балалы болғанда білерсің,
Ағайынның қадірін
Жалалы болғанда білерсің.
Дәулетіңнің қадірін
Мал кеткенде білерсің,
Маңайдағы дұшпанды

Түн жеткенде білерсің,
Қона берсе жерің тозар.
Шаба берсе елің азар,
Жасай берсе ерің азар,
Ерің азған кезінде елің азар.

***

Ханнан бақыт таярда
Қараша жұртпен қас болар,
Байдан бақыт таярда
Дәулеріне мас болар,
Кәріден абырой таярда
Андығаны ас болар.
Жетесіз туған жігіттер
Жиырма бесте жас болар.

***

Көкала көл, нар қамыс,
Қар үстінде от жанар,
Баласы жаман туғанның
Әкесін түйе үстінде ит қабар.

***

Шежірелі қартың болса,
Қағазға жазған хатың деген,
Қарттың сөзі кітапқа жақын деген.
Жер ортада өлмесін атың деген,
Ер ортада өлмесін қатының деген.
Жігіттің алған жары жақсы болса,
Иманыңнан басқадан жақын деген,
Жігіттің алған жары жаман болса,
Қаншық иттей тақымдар кәпір деген.
Ата-бабаң үлгісі,
Қазылған қара жолмен тең,
Ағайының көп болса
Ұлұғ әскер қолмен тең.
Жігіттің алған жары жақсы болса,
Жұмақтағы хормен тең,
Егер де жаман болса

Мына маңдайға біткен сормен тең,
Уа, жігіттер,
Әйел алсаң қарап ал ақылдысын,
Ол сенің ақыреттік жақын кісің.
Келген мейманыңды және туғаныңды
Бірдей тәрбиелеп,
Ол және ұмытпасын хақтың ісін.

Қыз сыны

Ерімнің бір тұрманы үзеңгісі,
Қыз он бесте келеді түзелгісі,
«Аяғын кер, асын іш» деген сөз бар,
«Шешесін көр, қызын ал» сол белгісі.

***

Бұл дүниенің мысалы
Ұшып өткен күспен тең,
Өмірде көрген жақсылық
Ұйықтап өткен түспен тең,
Атадан мирас ақылың,
Түзік айтқан мақұлың,
Ләзім болған іспен тең –
Үлкеннен көрген зорлығың,
Жаманнан көрген қорлығың,
Ойлап тұрсаң бозбала,
Дұшпаннан көрген күшпен тең.
Ағайының көп болса,
Бірлігі оның бек болса,
Жамандық жер кез келсе,
Бір-біріне сеп болса,
Бүтін тұрған бұзылмай
Отыз екі тіспен тең.
Айдынды жақсы аймен тең,
Жомарт жігіт баймен тең,
Шешен жігіт дүрмен тең,
Имансыз көңіл кірмен тең.
Ақылы жоқ надандар,
Іс бітірмес жамандар,

Жүз болса да бірмен тең,
Мектептен сабак алсаңыз,
Алуа, шекер, балмен тең.
Саясы жоқ бәйтерек
Сазға біткен талмен тең.
Жаман туса балаңыз,
Бұғып өскен тазбен тең.
Қайғы ойлаған жігіттің
Кең дүниесі тармен тең,
Уайымшыл адамның
Алды тұйық жармен тең,
Жетесі жаман бозбала
Токсандағы шалмен тең.
Жақсының айтқан ақылы
Қазулы сара жолмен тең.
Жаманға айтқан ақылын
Ағып кеткен селмен тең.
Қас жаманның орны бар,
Кесек те болса көрмен тең.
Жомарттық қылған жігіттің
Ықыласын байқасаң,
Толқып соққан көлмен тең.
Жақындап келген кәрілік
Жайып қойған көрмен тең.
Жақсы қатын алсаңыз,
Жақсылығын білдірер,
Ерін жөнге көндірер,
Анық осы, бозбала,
Жұмақтан шыққан хормен тең.
Алғаның жаман жолықса,
Жамандығын білдірер,
Ер қадірін кетірер,
Оның өзі, бозбала,
Маңдайға біткен сорман тең

***

Қатын шайпау болғаны – болмағаны,
Келін шайпау болғаны – оңбағаны.

Оған да ұн менен сары май керек,
Қапталдап қалың сордың қоймағаны.

Тасқа неге қонайын тау тұрғанда,
Судан балық құтылмас ау тұрғанда.
Теңін тауып теренге қолың серме
Он кісімен қонасың тым құрғанда.
Жігіттер, шамаң келсе, шалқып, толқы,
Алпыс тәнің денеңде сау тұрғанда.

***

Келін жақсы болса,
Үйіңе көп кісі келеді.
Келін жаман болса,
Ас құй десең төккісі келеді,
Төкпей құй десең сөккісі келеді.

***

Бақ-даулет, мал бітерде ырыс қонар,
Ынтымағы ағайынның дұрыс болар,
Бала пайдакүнем болар,
Жалшы жауынгер болар,
Қыз қылықты болар,
Келін епті болар,
Көп көрініп жау қашыар,
Көмектеп қонақ аттандырар.
Адамы қырлы болар,
Малы түрлі болар,
Иті үреген келер,
Тіркеген малы жүреген келер.
Бақ, даулет, мал көшерде ырыс қашар,
Біреуі біреуіне пәле жасар.
Бала пайдасыз болар,
Қыз қылықсыз болар,
Келін керенау болар,
Қатыны салақ болар,
Ат мінсе жалақ болар,
Адамы қырсыз болар,
Малы түрсіз болар,

Иті үрмес,
Тіркеген малы жүрмес.

МАЙҚЫ БИ АЙТЫШТЫ

«Алтау ала болса, ауыздағы кетеді,
Төртеу түгел болса, төбедегі келеді.
Ханның биі ақылды болса,
Қара жерден кеме жүргізеді.
Би екеу болса, дау төртеу болады.
Дауыл болмай жауын болмас,
Даулы болған қауым болмас.
Егіз ешкі сауын болмас,
Екі жалқау ауыл болмас.
Естіге айтқан тура сөз,
Шыңға тіккен түмен тең.
Есерге айтқан тура сөз,
Құмға сіңген сумен тең.
Ақиық қыран қартайса,
Жас жағалтайдан тепкі жейді.
Парақор биге ісің түспесін,
Сараң үйге кісің түспесін».

**«Кімнен кім туады?!
деген сұраққа Майқы би
былай деп жауап берген
екен:**

«Тұлпардан тұлпар туады,
Сұңқардан сұңқар туады,
Асылдан асыл туады,
Жалқаудан масыл туады,
Масылдан мал бақпас туады,
Тілазардан қылжақбас туады,
Таздан жарғақбас туады,
Сараңнан бермес туады,
Соқырдан көрмес туады,
Мылжыңнан езбе туады,
Қыдырмадан кезбе туады».

ӘНЕТ БИ

Дүниеде не жетім бар,
Олар мыналар:

Сөз жетім, ынтаменен тыңдалмаса,
Бөз жетім, киілместен тозған болса,
Жер жетім, иесі жоқ қалған болса,
Ел жетім, жақсы басшы арман болса,
Көл жетім, қаз қонбаса құстары ұшып,
Ер жетім, жеке қалса тізе құшып,
Болмаса замандасың, тойға барма,
Басына жалғыздықтың торы түсіп.

ҚЫДЫР АТАНЫҢ
МЕДЕУГЕ АЙТҚАН ӨСИЕТІ

Малсызға малға балап ұйқы береді,
Арсызға арға балап күлкі береді.
Керілген кереуізге өсек сөз – түрпі береді.
Ерінбеген ерге байлық пен жылқы береді.
Байлық – барға бітеді,
Қара күш нарға бітеді,
Батырлық алып-зорға бітеді.
Төккен терің ақталып,
Ісің тек оңға бітеді.

ҚОБЫЛАН БӘРІБАЙҰЛЫ

Не жаман?

Сергелденге түссе мал жаман,
Ығыр болса ел жаман.
Үлгісіз пішсе тон жаман,
Төресі теріс би жаман.

Бесіктегі жас бала,
Жетім қалса сол жаман.
Алты қанат ақ орда,
Иесіз қалса сол жаман.

Жіліктері жылтылдап,
Жаңа түскен келіншек,
Жесір қалса сол жаман.

Тонқайып масақ термесе,
Өз күнін өзі көрмесе,
Тоқсандағы шал жаман.

Ұзындығы бес қабат,
Көлденеңі төрт қабат,
Төсеніштің жоғы жаман.

Қайтып келген қыз жаман,
Қайта шапқан жау жаман.
Бәрін айт та, бірін айт,
Бәрінен де жоқ жаман.
Қазулы жатқан көр жаман.

БӨЛТІРІК ШЕШЕН

Біріншіден не жаман?
Қатынсыз адам бақытсыз.
Бақытсыз болсаң сол жаман.
Екіншіден не жаман?
Баласыз адам бағасыз,
Бағасыз болсаң сол жаман.
Үшіншіден не жаман?
Малы жоқтың жайы жоқ,
Жайсыз болсаң сол жаман.
Төртіншіден не жаман?
Жұрты жоқтың құты жоқ,
Құтсыз болсаң, сол жаман.
Бәрін айт та, бірін айт,

Құдайсыз адам имансыз,
Имансыз болсаң сол жаман.

* * *

Кердең болса – Аяғың жау тартады.
Кесірден болса – Таяғың жау тартады.
Кіді болса – Мінезін жау тартады.
Ірі болса – Білегің жау тартады.
Міншіл болса – Ақылың жау тартады.
Сыншыл болса – Талабың жау тартады.
Жайсыз болса – Жүрісің жау тартады.
Қамсыз болса – Түр-түсің жау тартады.
Тойымсыз болса – Көзің жау тартады.
Орынсыз болса – Сөзің жау тартады.

* * *

Жатқа сөйлеме,
Жаманға сөйлеме,
Асырып сөйлеме,
Батырып сөйлеме,
Жасқа сөйлеме,
Масқа сөйлеме,
Ұрыға сөйлеме,
Қарыға сөйлеме,
Жаманға айтқан сөзден,
Жақсыға айтқан сөз дұрыс.
Ойсызға айтқан сөзден,
Ойлыға айтқан сөз дұрыс,
Сөйлемес жерді білсең,
Бәрінен де сол дұрыс.
Олай болмаған жерде,
Қанша асыл деме,
Сөзіңнің алды-бұрыс,
Арты-ұрыс болып шығады.

* * *

Күншілдік деген бар, содан сақтан,
Кекшілдік деген бар, содан сақтан.
Астамшылық деген бар, одан алыс жүр.

Сарандық деген бар, одан қалыс жүр.
Қараулық деген бар, одан таза бол.
Бәлеқорлық деген бар, одан ада бол,
Ынсапсыздық деген бар, содан аман бол.
Төрт мүшен түгел болса,
Жаның осы жеті жаманнан аман болсын.

* * *

Дүниеде азбайтын байлық біреу ол-ақыл.
-Дүниеде тозбайтын байлық біреу ол-ақыл.
-Дүниеде таймайтын адал қорғаушың біреу,
ол-ақыл.
-Дүниеде жарығы тұтас елге түсетін қасиетті
шырақ біреу, ол-ақыл.
-Дүниеде асыл текті жел жетпес пырақ біреу,
ол-ақыл.
-Дүниеде ердің бағына қонатын бақ біреу,
ол-ақыл.
-Ақылсыз басқа қонса, бақ баянсыз.
Құдай ақылсыз бас болғаннан сақтасын.
Елдің ақысын өле жегеннен сақтасын.
Ұрының табысын бөле жегеннен сақтасын.

* * *

Жеті атаңды біл,
Жеті руды біл,
Жеті жарғыны біл,
Жеті жақсыны біл,
Жеті жаманды біл,
Жеті жетімді біл.

* * *

Сөз мәнісін білмеген,
Ел мәнісін білмейді.
Ел мәнісін білмеген,
Жер мәнісін білмейді.
Жер мәнісін білмеген,
Ер мәнісін білмейді.
Ер мәнісін білмеген,

Бар мәнісін білмейді,
Бар мәнісін білмеген,
Мал мәнісін білмейді,
Мал мәнісін білмеген,
Ал мәнісін білмейді,
Ал мәнісін білмеген,
Бер мәнісін білмейді,
Бер мәнісін білмеген,
Не мәнісін білмейді,

ЖАМБЫЛ ЖАБАЕВ

Артықша туған азамат

Жігіттіктің кезінде
Жігерлі болса, ер болар.
Тұрмаса жігіт сөзінде,
Нәсілі оның кем болар,
Қажырлы болса майданда,
Халыққа сөзі ем болар.
Ел үшін туған ерлердің
Алды-арты дария кең болар.
Бірлігі кетсе ағайын
Әркімдерге жем болар.
Білімсіз болса жолдасың
Қылған қайырың сел болар.

Артықша туған азамат
Халыққа үлкен бел болар.
Серт адамды байлайды,
Ер жігіт серттен таймайды.
Өршеленген кезеңде
Өлімді кім ойлайды.
Жігер болса жігіттің,
Орындамай қоймайды.
Атқан оқтан қайтпайтын,
Өтірік сөз айтпайтын,
Кезеңді жерде кез келіп,
Қорқып тізгін тартпайтын,
Батыр Қараш, Сауырық,

Шапырашты Өтеген –
Батырлардың еңбегі
Таныс маған ертеден.
Жамбылдың да серті бар,
Әділдік көрмей өмірден,
Жүрегінде дерті бар.
Ішіне Жамбыл түскен дерт –
Зұлымның салған өрті бар.
Қырандай Жамбыл қалқыса,
Өзі салған өрт жалын,
Зұлымға қарай шалқыса,
Елдің серті – ер серті,
Дұшпанның басын шарпыса!

БАУЫРЖАН МОМЫШҰЛЫ

Ер жігіттен не пайда,
Ел күйзеліп, жер күйіп,
Отанға дұшпан тигенде,
Айғыр мініп, ат ерттеп,
Жауға қарсы бармаса,
Қолына найза алмаса.
Адал ұлдан не пайда,
Ер намысын қолға алып,
Қару-жарақ тағынып,
Тәуекелге бел байлап,
Атаның жолын құмаса.

* * *

Батырлықтан не пайда,
Байымдап жұмбақ шешпесе,
Батылдықтан не пайда,
Екпіні желдей еспесе,
Тегеуірінді ерлерден
Тең достарын ертпесе,
Қазулы орға құламай,
Қақпанға аяқ қақтырмай,
Дұшпанға ізін таптырмай,
Қабат-қабат қамауды

Қақыратып өтпесе,
Қуаты мен қайраты,
Желкесін жаудың кеспесе.
У жұтқандай бүлдіріп,
Жаудың сағын сындырып,
Сілтідей іштен тындырып,
Жүрегін шұрық – шұрық етпесе?

Өжеттіктен не пайда,
Ерлігі мен ақылы
Көпті батыр етпесе!

БАБАДАН ҚАЛҒАН АСЫЛ СӨЗ

Редактор: М. Даутбаев
Корректоры: Ж. Махамбетов
Компьютерге терген: О. Атанбеков

Басуға берілді 13.03. 2017 ж. Көлемі 6 б. т. Қағазы офсеттік. Басылымы офсеттік.
Тапсырыс №2. Таралымы 1000 дана. Бағасы келісім бойынша.

Қалта телефоны - 87024585929.

ЖК «Байтасов Б.С.» баспасында теріліп, беттеліп, баспаханасында басылды.
Шымкент қаласы, Қайтпас-2, н/ү.

